

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38

Politisk plattform for Changemaker

Vedtatt av Changemakers Årssamling, 28.04.2019

1 Innledning

Changemakers plattform er bygget på formålsparagrafen og gjenspeiler det Changemaker mener er de viktigste årsakene til den urettferdige fordelingen i verden. Changemaker arbeider for å kartlegge og endre de grunnleggende og strukturelle årsakene til fattigdom og urettferdighet. Fokuset ligger på problemene som skapes av land i Nord og vestlige institusjoner, men som rammer økonomisk fattige land og mennesker. Verden er ikke fattig, den er urettferdig. Vår forståelse av verdens urettferdighet formes av måten den fremstilles på i media, av politikere og utviklingsaktører. Det er skadelig for utviklingsdebatten dersom mennesker eller land som er rammet av urettferdighet framstilles som hjelpeløse objekter. Fattigdom er ikke tilfeldig, men har blitt skapt av mennesker gjennom historien. Siden mennesker har skapt urettferdighet og fattigdom, er det også mennesker som kan endre dette.

2 Fred

2.1 Innledning

Voldsmakt, krig og terror hindrer utvikling, opprettholder den skjeve fordelingen av verdens makt og ressurser, og gjør det vanskeligere å skape en trygg og rettferdig verden. Changemaker vil jobbe for en fredssituasjon som innebærer demokrati, rettferdighet, bærekraftig utvikling og respekt for menneskerettighetene. Changemaker mener at fravær av krig ikke er entydig med fred. Derfor jobber Changemaker innenfor en bredere forståelse av fredsbegrepet.

Enorme summer forsvinner ut i militært forbruk, penger som kunne vært brukt til å skape bærekraftig utvikling, helse og utdanning. Arbeidet for å sikre fred og menneskerettigheter skal i all hovedsak skje med sivile og politiske virkemidler. Norge bør styrke det politiske arbeidet for dialog og løsninger på konflikter i andre land, samt den sivile og humanitære innsatsen for å bygge opp land etter krig og forhindre nye krigsutbrudd. Viktigere enn dette er det å fjerne de grunnleggende årsakene til konflikt og urettferdighet: fattigdom og skjev global ressursfordeling. Skaper vi rettferdighet, skaper vi fred.

2.2 FN

FN har vist seg som en bærekraftig organisering av verdenssamfunnet, og bidrar til å fremme fred, menneskerettigheter og løser mange viktige internasjonale koordineringsproblemer. FN

39 er allikevel langt fra perfekt, og store maktforskjeller innad i organisasjonen er en utfordring
40 for en mer rettferdig verden.

41

42 Changemaker mener at:

- 43 ● Vi må ha en FN-styrt verdensorden med folkeretten som rettesnor, ikke en verden der
44 de sterkeste statene tar seg til rette.
- 45 ● FN skal være det internasjonale organet hvor Norge skal legge sin militære og
46 diplomatiske tyngde.
- 47 ● Ordningen med fem faste medlemmer med vetorett i sikkerhetsrådet er utdatert og
48 bidrar til opprettholde kunstige maktforskjeller. Dette svekker FN som et demokratisk
49 organ, og Norge bør jobbe for en endring av den nåværende modellen

50 **2.3 NATO**

51 Norges lojalitet til NATO brukes som argument både for deltakelse i "out-of-area"-
52 operasjoner, slik som i Libya og Afghanistan. Det brukes også som argument for hvorfor Norge
53 ikke kan kreve sluttbrukererklæring eller støtte et forbud mot atomvåpen, og hvorfor Norge
54 støtter rakettskjold.

55

56 Changemaker mener at:

- 57 ● Norge prioriterer NATO i for stor grad i forhold til FN.
- 58 ● NATO opptrer som verdenspoliti, og undergraver Folkeretten og FNs mulighet til å
59 spille en fredsskapende rolle.
- 60 ● "Out of area"-strategien øker faren for flere folkerettsstridige angrepskriger og er en
61 klar forskyvning i retning av de sterkestes rett.
- 62 ● Norges lojalitet til NATO er et hinder for fredsarbeid.

63

64 **2.4 Norsk krigsindustri og eksport av strategiske varer**

65 Ved å selge strategiske varer (A- og B-materiell og flerbruksvarer) tjener Norge penger på krig.
66 Norsk våpenproduksjon og våpeneksport øker stadig¹.

67

68 **2.4.1 Eksportkontroll**

69 Norsk regelverk sier at Norge ikke skal eksportere våpen og ammunisjon (A-materiell) til
70 områder i krig, borgerkrig eller til områder der krig truer². Gjennom egne retningslinjer, EUs
71 code of conduct og SIPRIs operasjonalisering av retningslinjene, har Norge videre forpliktet
72 seg til å vurdere menneskerettighetssituasjonen i mottakerlandet før eksportlisens innvilges³.
73 Strategiske varer, som omfatter A- og B-materiell og flerbruksvarer, er varer og teknologi som
74 kan være av betydning for andre lands utvikling, produksjon eller anvendelse av produkter til
75 militær bruk eller som direkte kan tjene til å utvikle et lands militære evne, samt varer som

76 kan benyttes til å utøve terrorhandlinger. A- og B-materiell er varer produsert for militær bruk
77 og kalles ofte militært materiell, forsvarsmateriell eller krigsmateriell. Norge selger i dag
78 krigsmateriell og flerbruksvarer til undertrykkende regimer. Gjennom denne eksporten bidrar
79 Norge til å styrke landenes militære kapasitet og evne til undertrykkelse.

80

81 Det finnes i dag ikke et helhetlig system for merking og sporing av strategiske varer, og dette
82 gjør det nesten umulig å kontrollere om våpen og ammunisjon som har blitt brukt i ulike
83 konflikter er produsert i Norge eller av norske datterselskaper.

84

85 Changemaker mener at:

- 86 ● Norsk eksport av strategiske varer må være statlig kontrollert
- 87 ● Industrien må dreies fra militær opprustning mot nedrustning og sivile formål.
- 88 ● Norge må stanse all eksport av krigsmateriell til undertrykkende regimer. Det
89 innebærer at menneskerettighetssituasjonen i mottakerlandet i seg selv må være
90 tilstrekkelig avslagsgrunnlag på lisenssøknader, uavhengig av utstyrets karakter og
91 utstyrets evne til undertrykkelse.
- 92 ● All subsidiering av den militære industrien må avsluttes så lenge Norge eksporterer
93 krigsmateriell
- 94 ● Åpenheten rundt eksport av krigsmateriell må styrkes. For å sikre økt åpenhet bør
95 norske myndigheter legge frem eksportkontrollmeldingen tidligere, offentliggjøre
96 begrunnelser for godkjenning av eksportlisenser, og la det være offentlig tilgjengelig
97 hvilke søknader om lisens for eksport av krigsmateriell som ligger inne for vurdering.
- 98 ● Norske myndigheter må jobbe for større kunnskap om hvordan Norge kan sikre reell
99 kontroll over norske strategiske varer.
- 100 ● Norge må kreve sluttbrukerdokumentasjon av alle land vi selger strategiske varer til,
101 og etablere kontrollrutiner og sanksjonsmekanismer for å sikre at krav om
102 sluttbrukerdokumentasjon overholdes. Sluttbrukerdokumentasjon må også gjelde for
103 deler og komponenter, og samarbeidsavtaler.
- 104 ● Norge må styrke etterkontrollmekanismene for sluttbrukererklæring. Nå er kontrollen
105 i for stor grad basert på utelukkende preventive metoder.
- 106 ● Det bør iverksettes stikkprøvekontroll på oppgitt sluttbrukerdokumentasjon.
- 107 ● Norske myndigheter må jobbe aktivt for at sluttbrukererklæring også skal gjelde for
108 salg mellom NATO-land. Norge bør støtte opp om landene i NATO som allerede krever
109 dette ved å selv innføre sluttbrukerering fra NATO-land.
- 110 ● Norske myndigheter må jobbe for å innføre et nasjonalt merkings- og sporingssystem,
111 og jobbe aktivt for å få på plass standardiserte merkings- og sporingsmekanismer på
112 internasjonalt plan.

113

114 **2.4.2 Datterselskaper og deler og komponenter**

115 Norskeide bedrifter i utlandet er ikke underlagt norsk regelverk, og dette medfører at de ikke

116 trenger å følge norske eksportregelverk.

117 Hoveddelen av norsk produksjon og eksport av krigsmateriell er ikke ferdige våpensystemer,
118 men komponenter som selges eller inngår i flernasjonalt samarbeid. Det internasjonale
119 markedet for krigsmateriell preges av stadig større spesialisering og norsk militærindustri er
120 en del av denne utviklingen.

121

122 Changemaker mener at:

- 123 ● Norskprodusert krigsmateriell må følge norsk eksportkontrollregelverk, også når
124 materiellet er deler, drivstoff og ammunisjon. Dette innebærer at Norge må si nei til
125 samarbeidsavtaler der sluttbrukeren er et land som Norge ikke ville ha eksportert
126 direkte til og at flernasjonale produkter alltid må følge norsk regelverk, dersom dette
127 er strengest.
- 128 ● Det norske regelverket skal ligge til grunn og følges av norske bedrifter i utlandet, med
129 mulighet for tilføyninger fra andre regelverk der disse er strengere.
- 130 ● Norske myndigheter må bruke sitt eierskap i selskaper som produserer strategiske
131 varer til selskaper som produserer strategiske varer til å føre kontroll over fabrikker
132 som ligger i andrel and.
- 133 ● Et nasjonalt merkings- og sporingssystem må også må gjelde eksport av deler og
134 Norske myndigheter må lage en langtidsplan for eksport av militært materiell der
135 konsekvenser for den sikkerhetspolitiske og humanitære situasjonen i
136 mottakerlandene, samt for norsk utenrikspolitikks integritet, veies opp mot
137 konsekvenser for industrien.

138

139 **2.4.3 Internasjonal våpenkontroll**

140 Den internasjonale krigsindustrien går på tvers av grenser og vi trenger derfor internasjonalt
141 samarbeid for å møte utfordringene industrien bringer med seg.

142

143 Changemaker mener at:

- 144 ● Norge skal være en aktiv og radikal pådriver for et sterkt og omfattende Arms Trade
145 Treaty (ATT).
- 146 ● Norge må gå foran og implementere retningslinjene som regelverk. Dette er viktig for
147 å styrke norsk og internasjonal eksportkontroll.
- 148 ● Arbeid i internasjonale fora kan ikke være en unnskyldning for å unngå eller utsette
149 forbedringer av Norges egen eksportkontroll.

150

151 **2.5 Militære droner og autonome våpensystemer**

152 De siste årene har vi sett en kraftig økning i utviklingen av autonome våpensystemer, også kalt
153 drapsroboter. Våpensystemene er autonome fordi de selv kan velge ut mål og når målene skal
154 angripes, uten innblanding fra mennesker. Når et autonomt våpensystem handler selvstendig

155 etter egen vilje er det ikke mulig å holde noen andre ansvarlig.

156

157 Changemaker mener at:

- 158 ● Bruken av militære droner senker terskelen for bruk av militær makt og anvendelsen
159 av militære droner er ikke regulert i folkeretten. Utvikling og produksjon av militære
160 droner må derfor stoppes.
- 161 ● Norge må være en aktiv pådriver for at anvendelsen av droner skal være underlagt
162 internasjonal rett på lik linje som annen våpenbruk og produksjon.
- 163 ● Norske myndigheter må ta avstand fra dronekrigen ved å stoppe norske aktører sitt
164 bidrag til utvikling og produksjon, og avslutte finansieringen, av droneteknologi ment
165 for krig.
- 166 ● Drapsroboter bør forbys gjennom FN. Norge bør støtte opp om og ta en aktiv rolle i
167 initiativet under FNs Våpenkonvensjon (Convention on Certain Conventional
168 Weapons, CCW) Produksjon av drapsroboter bør medføre produktbasert utelukkelse
169 fra SPU (Statens Pensjonsfond Utland).

170 **2.6 Kjernefysiske våpen**

171 Atomvåpen skaper en unaturlig maktbalanse i verden og kan brukes som både implisitt og
172 eksplisitt pressmiddel. I en verden der finanskriser og ekstrem fattigdom bidrar til å
173 opprettholde skjeve maktstrukturer er det ikke forsvarlig at det årlig brukes milliardbeløp på
174 atomvåpenprogram. Atomvåpen er urettferdig fordi de bare eies av, og dermed også
175 beskytter, noen få land. Konsekvensene av atomvåpen er derimot ikke-diskriminerende, og
176 må tas av hele menneskeheten. Bruk av atomvåpen vil også skape store miljøskader og endre
177 klimaet på jorden raskt og radikalt, noe som igjen vil ramme verdens fattigste hardest. Ikke-
178 spredningsavtalen (NPT) fra 1968 undergraves av at ikke alle atomvåpenstater er tilsluttet.

179

180 Etter atomvåpensforbudsavtalen ble vedtatt i FN i 2017, anvender atomvåpenmaktene og
181 NATO en argumentasjon der premisset i motstanden av atomvåpenforbudet, er at siden ikke
182 alle atomvåpenstater vil signere, vil avtalen ikke bety noe. Denne problemstillingen er ikke ny,
183 da den gjelder NPT, uten at atomvåpenstatene problematiserer dette.

184

185 Changemaker mener at:

- 186 ● Norge må signere og ratifisere Atomvåpenforbudet, samt være en pådriver både i og
187 utenfor NATO og oppfordre andre land til å gjøre det samme
- 188 ● Norge må ta avstand og jobbe aktivt mot NATO-doktrinen om førstebruk av
189 atomvåpen. Norge må også være en pådriver innenfor NATO for å redusere
190 atomvåpens rolle i militære doktriner.
- 191 ● Atomvåpen må avskaffes fullstendig på grunnlag avhumanitære og folkerettslige
192 forpliktelser. Sikkerhetstrusselen atomvåpen skaper er høyere enn
193 sikkerhetsgevinsten, og full atomnedrustning dermed også er en sikkerhetspolitisk

194 nødvendighet.

195

196 **2.7 Oljefondets investeringer i våpenindustrien**

197

198 Statens pensjonsfond utland (SPU), mer kjent som Oljefondet, har investert i nesten
199 halvparten av verdens 100 største våpenselskaper. Til sammen utgjorde disse investeringene
200 i 2018 omkring 55 milliarder kroner og er fordelt på 42 selskaper. Flere av selskapene selger
201 til aktive konfliktsoner. Regelverket for Oljefondets investeringer er ikke i nærheten av de
202 kravene vi stiller for eget salg. Oljefondet har blant annet investert i Raytheon som blant annet
203 har produsert bomber brukt til å begå krigsforbrytelser i Jemen.

204

205 Norge skal ikke tjene penger på krig og hvertfall ikke på menneskerettighetsverstinger og
206 krigsforbrytere. Det finnes utallige eksempler fra selskap Oljefondet investerer i som beviser
207 at uansett hvor trygg man tror eksporten er, kan man aldri være sikker nok. Derfor bør
208 Oljefondet kategorisk trekke seg ut av all industri som produserer krigsmateriell.

209

210 Changemaker mener at:

- 211 • Oljefondet må trekke sine investeringer ut av våpenindustrien.

212

213 **3 Gjeld**

214 **3.1 Innledning**

215 Gjeld er et pengebeløp som en låntaker (debitor) er forpliktet til å betale tilbake til en långiver
216 (kreditor). Å låne penger er et viktig virkemiddel for å finansiere utvikling i lav- og
217 mellominntektsland. Likevel bruker mange lav- og mellominntektsland store deler av
218 statsbudsjettet på å betale ned gamle lån, fremfor å gi befolkningen sin velferdstjenester. IMF
219 melder i 2019 om at 32 av 67 lav- og mellominntektsland er i, eller er i stor fare for å havne i
220 en gjeldskrise. Deler av gjelden stammer fra uansvarlige lån og burde i utgangspunktet ikke
221 betales tilbake. Store gjeldsbyrder fører til at penger som burde blitt brukt på utvikling i stedet
222 havner i lommene på kreditor, og kan også brukes som maktmiddel for å styre politikk i lav-
223 og mellominntektsland. Derfor trengs det gode mekanismer for å takle gjeldskriser og tiltak
224 for å hindre at nye kriser oppstår.

225 **3.2 Illegitim gjeld og ansvarlig långivning**

226 En av hovedårsakene til at lav- og mellominntektsland havner i gjeldskrise er uansvarlig
227 långiving. Dette kan være illegitime lån, men kan også være lovlige lån som er gitt uten hensyn
228 til landets økonomiske situasjon. Deler av gjelden lav- og mellominntektsland har er illegitim
229 og stammer i mange tilfeller fra lån gitt til udemokratiske og undertrykkende regimer,
230 diktaturer, og til prosjekter som ikke skaper utvikling. Selv om lånene er uansvarlige, kan
231 kreditorland (långivere) kreve å få pengene tilbake fordi debitorland (låntagerland) ikke

232 er beskyttet av internasjonal lovverk, i motsetning til hva debitorer er på nasjonalt nivå. Ved
233 å anerkjenne gjeld som illegitim overfører man deler av ansvaret for gjeldskriser til kreditor.

234
235 Uansvarlig långiving er lån som ikke nødvendigvis er illegitime, men som blir gitt uten at gode
236 analyser av landets enve til å håndtere økte gjeldsbyrder. Dette fører til at stater får enkel
237 tilgang på lån som de ikke har mulighet til å betjene, og at kreditorer tjener penger på dette.
238 IMF kjøper ofte ut debitorenes gjeld i slike situasjoner, og dermed er det lite risikofyllt for
239 kreditor å gi slike lån. Det er viktig å forhindre uansvarlig utlånspraksis, slik at utlån ikke fører
240 til nye gjeldskriser eller illegitime gjeldsbyrder. Det trengs et bindende regelverk for ansvarlig
241 utlån, som omfatter all utlånspraksis.

242
243 Store deler av den illegitime gjelden stater har til Norge ble slettet som følge av
244 gjeldsrevisjonen i 2013, men det er fortsatt noen lån som ikke har blitt anerkjent som illegitime
245 under revisjonen.

246
247 Changemaker mener at:

- 248 ● Illegitim gjeld må slettes fullstendig og umiddelbart uten betingelser.
- 249 ● Kreditorne selv må ta konsekvensene av sin uansvarlige utlånspolitikk. Changemaker
250 støtter derfor betalingsnekt fra gjeldstyngede land på grunnlag av at gjelden er
251 illegitim.
- 252 ● All gjeld som er illegitim etter dagens standarder må slettes, og at Norge må jobbe for
253 at andre kreditorland gjennomfører lignende gjeldsrevisjoner for å kartlegge og slette
254 illegitim gjeld.
- 255 ● UNCTADs retningslinjer for ansvarlig utlån og långiving må være minstestandarden for
256 alle lands regelverk for utlån og långiving¹. Disse reglene også må gjelde for
257 multilaterale utlånsinstitusjoner som Verdensbanken og IMF (Det Internasjonale
258 Pengefondet)
- 259 ● Alle typer utlån legges under retningslinjer for ansvarlig utlån; tradisjonell långiving
260 så vel som eksportkreditter og kjøp av statsobligasjoner.

261
262 **3.3. Gjeldshåndteringsmekanisme**

263 Dagens komplekse gjeldssituasjon krever nye gjeldshåndtering-ordninger. Man trenger en
264 gjeldshåndteringsmekanisme som ser på debitor-landets hele gjeldsbyrde, og holder både
265 kreditor og debitor ansvarlige for uansvarlig långiving/låntaking. I FN har lav- og
266 mellominntektsland tidligere jobbet for å få på plass en gjeldsslettemekanisme, mens rike land
267 har arbeidet mot dette. Norge har ikke tatt stilling til en slik ordning og stemte avholdende til
268 opprettelsen av en ny gjeldsslettemekanisme både i 2014 og 2015.

269
270 Changemaker mener at:

- 271
- 272
- 273
- 274
- 275
- 276
- 277
- 278
- 279
- 280
- Det må opprettes en internasjonal, åpen og uavhengig gjeldshåndteringsmekanisme som kan skape en rettferdig prosess der den skjeve maktbalansen mellom kreditor og debitor utjevnes.
 - Norge må ta en aktiv og offensiv rolle i arbeidet for opprettelse av en ny gjeldshåndteringsmekanisme i FN. En slik prosess må se på hele gjelden til debitorlandet.
 - Gjeldshåndteringsmekanismen må vurdere hvor mye gjeld som må slettes og hvordan den resterende gjelden kan betales tilbake uten å gå ut over for befolkningens grunnleggende rettigheter og behov og forhindre nye gjeldskriser

281 **3.4 Gribbefond**

282 Gribbefond er finansaktører som kjøper opp de fattigste og mest gjeldstyngede landenes
283 gjeld, for så å saksøke landet og kreve hele det opprinnelige beløpet tilbakebetalt med renter.
284 Land som Belgia og Storbritannia har innført lover som gjør det vanskeligere for gribbefond å
285 kjøpe statsgjeld.

286

287 Changemaker mener at:

- 288
- 289
- 290
- 291
- Norge bør innføre lover mot at gribbefond kan kjøpe statsgjeld i lav- og mellominntektsland.
 - Det må opprettes et internasjonalt regelverk som hindrer gribbefondenes opptreden

292 **3.5 Demokrati og åpenhet i internasjonale finansinstitusjoner**

293 De fleste tunge aktører på det internasjonale markedet for långivere, som IMF,
294 Verdensbanken og Parisklubben, er preget av mangel på demokrati. Her ser man en
295 skjevfordeling av makt til rike land på bekostning av fattigere land. Verdensbanken og IMF
296 fordeler makt basert på prinsippet om at de som bidrar med mest penger bestemmer.
297 Verdensbanken og IMF har også lenge hatt en uskreven regel om at den ene av lederne skal
298 velges av Europa, mens den andre skal velges av USA.

299

300 Changemaker mener at:

- 301
- 302
- 303
- 304
- 305
- 306
- 307
- 308
- IMF og Verdensbanken må demokratiseres. Det bør være et krav at en styrebeslutning både trenger flertall av stemmevekten og flertall blant medlemslandene for å bli vedtatt, såkalt "double majority". Dessuten må man øke antallet representanter fra utviklingsland i styrene til finansinstitusjonene slik utviklingsland kan få mer påvirkningskraft innad.
 - Det er viktig at IMF og Verdensbankens ledere velges basert på meritter og ikke på bakgrunn 274 av rike lands preferanser.

309 **3.6 Kondisjonaliteter**

310 Ved utlån og gjeldslette stiller IMF og Verdensbanken krav, såkalte kondisjonaliteter,
311 til debitorlandene. Disse innebærer ofte strukturelle og økonomiske betingelser, som innsyn
312 i bruk av penger, men også politisk reform. Dette kan være økonomisk liberalisering eller tak
313 på offentlige utgifter. Kondisjonaliteter til debitorland som trenger lån fører til lite reell
314 medbestemmelsesrett for dem. På tross av Verdensbankens fokus på fattigdomsbekjempelse
315 og godt styresett har flere rapporter vist at krav om privatisering av offentlige tjenester,
316 liberalisering av handelsreguleringer og kutt i subsidier fortsatt forekommer. IMF har også gått
317 utenfor sin opprinnelige rolle ved å involvere seg betydelig mer i utformingen av
318 utviklingspolitikk i debitorland.

319

320 Changemaker mener at:

- 321 ● IMF og Verdensbankens strenge betingelser og krav til lav- og mellominntektsland kan
322 virke mot sin hensikt.
- 323 ● IMF's rolle i lav- og mellominntektsland bør reduseres, og institusjonen bør
324 konsentrere seg om sitt opprinnelige mandat med fokus på overvåking av
325 medlemslands økonomiske situasjon og tilby kortsiktige lån for å stabilisere stater i
326 fare for å bli rammet av økonomiske kriser.

327 **3.7 Offentlig-privat samarbeid (OPS) og gjeld**

328 Donorer og finansinstitusjoner som IMF og Verdensbanken har de siste årene fremmet private
329 aktører for å finansiere utviklingsprosjekter i lav- og mellominntektsland, særlig innen
330 infrastruktur. Investeringer som innebærer offentlig-privat samarbeid (OPS) (på engelsk
331 Public-Private Partnerships), der staten inngår et samarbeid med en privat aktør for å få utført
332 en tjeneste når staten selv ikke har råd, kan bidra til økte gjeldsbyrder i lav- og
333 mellominntektsland. Ettersom staten tar på seg risikoen vil de kunne ende opp med store
334 utgifter dersom OPS-prosjekter feiler. I en OPS er stater heller ikke påkrevd å føre utgifter i
335 forbindelse med OPS-prosjekter. Dermed kan gjeld i praksis skjules for befolkningen og bidra
336 til gjeldskrise.

337

338 Changemaker mener at:

- 339 ● Utgifter fra OPS-prosjekter må føres på lands offisielle regnskap slik at gjeld ikke
340 skjules.
- 341 ● OPS ikke må brukes som en kondisjonalitet ved lån fra donorer og finansinstitusjoner.
342 Lav- og mellominntektsland må selv få velge om de vil bruke OPS.

343

344 **3.8 Klimafinansiering og gjeld**

345 Klimafinansiering er en av forpliktelsene i Parisavtalen, og er økonomiske midler
346 høyinntektsland gir til utviklingsland for å drive utslippskutt og tilpasning til klimaendringene.

347 Rike land har større økonomiske ressurser, og historisk ansvar for klimaendringene, og dermed
348 skal disse landene betale for det.

349

350 Under UNFCCC COP 25 ble det vedtatt hva som kan regnes som klimafinansiering, og det ble
351 bestemt at lån er en av de tellende finansieringskildene. På samme tid er landene som i dag
352 er mest preget av klimaendringer og ekstremvær, også i stor grad sammenfallende med stater
353 som er i, eller på vei inn i en gjeldskrise. Dette betyr at mange stater i praksis ikke kan ta imot
354 klimafinansiering dersom det blir gitt som lån.

355

356 Norge gir ikke klimafinansiering i form av lån. Derfor kan Norge være et foregangsland som
357 setter denne problematikken på agendaen, og oppfordrer andre land til å begrense bruken av
358 lån som klimafinansiering.

359

360 Changemaker mener:

- 361 ● Klimafinansiering i form av lån må begrenses, og bare bør gis dersom det er på gode
362 betingelser til stater som kan håndtere økte gjeldsbyrder. Land som i dag ikke klarer å
363 følge opp sine låneforpliktelser må motta finansiering i form av rene bistandsmidler.
- 364 ● Norge må jobbe internasjonalt for å sette problematikken på agendaen, samt
365 oppfordre andre land til å begrense bruken av lån som klimafinansiering.

366

367 **3.9 Statsobligasjoner**

368 En statsobligasjon er en måte stater kan ta opp lån på. Obligasjoner fungerer ganske likt som
369 et banklån, men forskjellen er at staten utsteder et verdipapir som privatpersoner og stater
370 "kjøper" på et fritt marked. Det landet som utsteder obligasjonen vil få penger rett i
371 statskassen uten betingelser, og de som kjøper obligasjonen vil få tilbake hele summen pluss
372 renter over en gitt tidsperiode. Per 2014 eide oljefondet statsobligasjoner i 49 land, og i slutten
373 av 2015 hadde fondet utestående lån gjennom disse investeringene på ca 1500 milliarder
374 norske kroner. Dette utgjør ca 20% av fondets totale investeringer I motsetning til resten av
375 Oljefondet er ikke disse investeringene underlagt noen etiske retningslinjer, og begrenses kun
376 til at Norge ikke skal investere i land som er underlagt internasjonale sanksjoner som Norge
377 støtter opp under. Man har derfor ikke mulighet til å sikre seg mot at pengene går til illegitime
378 formål. Dette er problematisk når Norge investerer i land som er involvert i krig, væpnede
379 konflikter eller der myndighetene er ansvarlige for grove menneskerettighetsbrudd

380

381 Også i norske kommuner er det stor mangel på retningslinjer for investeringer i
382 statsobligasjoner. Pensjonskasser eller fond kommunen sparer i kan investere i utenlandske
383 statsobligasjoner, og norske kommuners sparepenger kan dermed ende opp i statskassen i
384 illegitime regimer.

385

386 Changemaker mener at:

- 387 • Oljefondet og norske kommuner skal opprette etiske retningslinjer for sine
388 investeringer i statsobligasjoner. UNCTADs retningslinjer for ansvarlig lovgiving bør
389 være et minstekrav.

390

391 4 Global helse

392 4.1 Innledning

393 En grunnleggende årsak til at mange mennesker forblir fattige er helsesituasjonen deres. Helse
394 er et primærbehov som ligger til grunn for å kunne leve et godt liv, men urettferdige strukturer
395 hindrer mennesker fra å få oppfylt retten til god helse. Globale helseutfordringer er
396 sammensatte, og det er derfor viktig å se helhetlig på helsesystemene i verden. En helhetlig
397 tilnærming til helsetjenester innebærer at man sikrer alle mennesker tilgang til medisiner,
398 helsetjenester og rent vann og tilfredsstillende sanitære forhold. I tillegg er det viktig å
399 anerkjenne at psykisk og fysisk helse må likestilles i en helhetlig tilnærming til global helse.

400

401 4.2 Psykisk helse

402 I følge WHO lever minst hvert tiende menneske i verden med en psykisk lidelse, og tre av fire
403 mennesker som er i faresonen for å utvikle en psykisk lidelse bor i lav- og mellominntektsland
404 ¹. Psykiske helseplager oppstår ofte som en konsekvens av traumatiske opplevelser, som for
405 eksempel naturkatastrofer, krig, fattigdom og overgrep. World Economic Forum peker på at
406 dårlig psykisk helse er en årsak til fattigdom og et stort hinder for økonomisk utvikling i mange
407 land. Psykiske helseplager fører i tillegg til lavere livskvalitet, kortere levealder, økt rusmisbruk
408 og flere fysiske helseplager. NORADs rapport om psykisk helse fra 2014 peker blant annet på
409 viktigheten av å integrere psykisk helse i et helhetlig helsearbeid².

410

411 Changemaker mener at:

- 412 • Norge må sikre at psykisk helse integreres som en naturlig del av alt helsearbeid som
413 Norge driver og støtter internasjonalt. Dette innebærer å bekjempe stigmatisering og
414 å sikre informasjonsspredning, forebygging og tilgang til behandling. Norge bør jobbe
415 aktivt for å følge opp WHO's handlingsplan for psykisk helse for perioden 2013-2020³.
- 416 • Psykisk helse må inkluderes i humanitær hjelp

417

418 4.3 Rettigheter

419 Artikkel 12 i FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (ØSK) sikrer alle
420 mennesker rett til høyest oppnåelige helsestandard. Denne har Norge signert, men Norge har
421 ikke signert tilleggsprotokollen, "The Optional Protocol", som sikrer en klagemekanisme
422 dersom rettighetene i ØSK-konvensjonen blir brutt.

423

424 Changemaker mener at:

- 425 • Alle mennesker skal få oppfylt sin rett til høyest oppnåelige helsestandard uavhengig
426 av sosialt og biologisk kjønn, alder, seksualitet, etnisitet, kultur, religion og
427 funksjonsevne
- 428 • Norge må være bevisst sitt ansvar for å fremme menneskerettigheter, og gå foran som
429 et foregangsland ved å signere og ratifisere tilleggsprotokollen.

430

431 **4.3.1 Vann og sanitær**

432 I 2010 ble retten til rent vann formelt anerkjent under ØSK-konvensjonen⁴. Tilgang på rent
433 vann og gode sanitærforhold er helt essensielt for god helse og økonomisk utvikling⁵. Ifølge FN
434 mangler ca 844 millioner mennesker tilgang til rent vann, og 2,1 milliard menneske mangler
435 tilgang til tilfredstillende sanitære forhold i 2017⁶. Flere millioner mennesker dør av vannbårne
436 sykdommer, og mange av disse er barn under fem år i lav- og mellominntektsland.
437 Diarésykdommer og andre vannbårne sykdommer kan reduseres ved hjelp av tilgang til rent
438 vann, gode sanitærforhold og god hygiene⁷

439

440 Changemaker mener at:

- 441 • Alle mennesker, uansett sosialt kjønn, skal ha lik tilgang til rent vann og trygge
442 sanitærforhold for å unngå infeksjoner og sykdom, overgrep og fare og ekskludering
443 fra arbeid og utdanning.
- 444 • Retten til vann vil styrkes gjennom ratifisering av tilleggsprotokollen i ØSK-
445 konvensjonen.

446

447 **4.3.1 Privatisering av vann**

448 WTO fremmer gjennom General Agreement on Trade in Services (GATS-avtalen) privatisering
449 av vann som en løsning for effektivisering av tilgangen til rent drikkevann for mennesker
450 verden over. Dette gjør også Verdensbanken gjennom "Private Participation in
451 Infrastructure" (PPI) og "Public-Private Infrastructure Advisory Facility" (PPIAF). Privatisering
452 av offentlige tjenester har ofte vært stilt som en betingelse av aktører som International
453 Monetary Fund (IMF) og Verdensbanken når de tilbyr lån og gjeldslette til lav og
454 mellominntektsland. I realiteten fører privatisering til at fattig befolkning i lav- og
455 mellominntektsland mister tilgang til vann fordi utgiftene kan bli svært høye⁸. Privatisering
456 av vann muliggjør at multinasjonale selskaper kan kjøpe bruksrett på vannressurser. Dette
457 avskjærer lokalbefolkningen fra deres lokale drikkevannsressurser, og muliggjør rovdrift på
458 grunnvannsressurser og forurensning av innsjøer og elver i lav- og mellominntektsland.
459 Oljefondet eier aksjer for milliarder av kroner i selskaper som utnytter vannressurser i lav- og
460 mellominntektsland.

461

462 Changemaker mener at:

- 463 ● Oljefondet må trekke ut investeringene sine fra selskaper som utnytter privatiserte
464 vannressurser i lav- og mellominntektsland.
465 ● Vann skal ikke være en handelsvare på en måte som gjør at fattig befolkning i lav- og
466 mellominntektsland mister tilgang til vann
467

468 **4.3.2 Seksuelle og reproduktive helserettigheter**

469 Ivaretagelse av menneskers seksuelle og reproduktive helse og rettigheter (SRHR) er en
470 forutsetning for utvikling og bekjempelse av fattigdom i verden og for kvinners og menns
471 deltakelse og likeverd i samfunnet. Framgangen til bedre seksuell og reproduktiv helse trues
472 av fattigdom, mangel på informasjon, humanitære kriser, og religiøse aktører som aktivt
473 motarbeider seksuelle rettigheter. I lav- og mellominntektsland anslår man at svangerskap,
474 fødsel og abort er den største dødsårsaken blant unge jenter mellom 15 og 19 år⁹. I følge tall
475 fra WHO dør det hvert år 47 000 kvinner og jenter som følge av aborter under utrygge forhold
476 og det er trolig store mørketall¹⁰. Abort er forbundet med skam, og mange steder er abort
477 ulovlig og til og med straffbart. Et forbud mot abort gjør ikke at det blir utført færre aborter,
478 men at flere utsettes for fare som følge av utrygge og usanitære forhold. Lovlige aborter er
479 første steg mot å redusere skader og dødsfall.

480

481 Et viktig tiltak for å forhindre utrygge aborter er muligheten for familieplanlegging.
482 Familieplanlegging fører også til reduserte aborttall og begrenser antallet farlige aborter.
483 Ifølge FNs befolkningsfond mangler 214 millioner kvinner og jenter i lav- og
484 mellominntektsland tilgang til trygge og effektive prevensjonsmidler, selv om de ønsker det¹¹.
485 30 prosent av mødredødeligheten i verden kunne vært forebygget hvis kvinner hadde
486 universell tilgang til familieplanlegging. Komplikasjoner i forbindelse med graviditet og fødsel
487 er hovedårsaken til dødsfall blant kvinner i fruktbar alder. Av maternelle dødsfall, skjer 99 % i
488 lav- og mellominntektsland¹². De aller fleste av disse dødsfallene skjer fordi fattige kvinner
489 mangler reell tilgang til kvalifisert helsepersonell, enten fordi tilbudet ikke finnes eller fordi
490 kvinnene ikke har råd til å betale for tjenestene.

491

492 Changemaker mener at:

- 493 ● Norge må fortsette å kjempe for menneskers seksuelle og reproduktive helse og
494 rettigheter.
495 ● Norge må kjempe for at abort blir lovlig, tilgjengelig og trygt globalt. Det forventes at
496 Norge fremmer slike tiltak i internasjonale fora.
497 ● Norge må kjempe for at menstruasjon ikke er et hinder for deltakelse i samfunnet og
498 en årsak til diskriminering.
499 ● Norge må jobbe for å sikre fokus og ressurser til innovative løsninger og helhetlige
500 helsesystemer som kan forbedre mødre- og barnehelsen, og bidra til bærekraftsmålet
501 om å redusere global svangerskapsrelatert dødelighet¹³
502 ● Norge skal arbeide internasjonalt for at seksualundervisning, prevensjon og

- 503 familieplanlegging blir universelt.
- 504 ● Ungdom bør prioriteres og gis styrket mulighet til å ivareta egen helse og til å bidra
- 505 som aktive aktører i samfunnet.
- 506 ● Norge må være en politisk og økonomisk pådriver for å fremme grunnleggende
- 507 helserettigheter
- 508 ● Kunnskap om seksuelle og reproduktive rettigheter gjennom seksualundervisning er
- 509 viktig for å muliggjøre familieplanlegging.
- 510

511 **4.4 Tilgang til medisiner**

512 Nødvendige legemidler er medisiner som tilfredsstillende prioriterte helsebehov i en befolkning.

513 Ifølge WHO mangler nesten to milliarder av verdens befolkning tilgang til nødvendige

514 medisiner¹⁴. To viktige årsaker til at mennesker ikke har tilgang til nødvendige medisiner er at

515 de er for dyre eller at de ikke finnes

516

517 **4.4.1 Patenter**

518 Høye medisinpriser opprettholdes blant annet av at mange legemidler er patenterte. Patenter

519 sikrer produsentene enerett på produksjon av medikamenter i 20 år gjennom The Agreement

520 on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS) i WTO¹⁵. I patentperioden kan

521 legemiddelselskaper sette den prisen de vil. Legemiddelselskapene kan utvide patentene ved

522 små endringer av medisinen. Dette kalles *evergreening*. I TRIPS-avtalen finnes det en

523 unntaksbestemmelse om tvangslisensiering dersom et land er i en krisesituasjon, men denne

524 har vist seg å være vanskelig å benytte seg av. For mer informasjon om patenter og TRIPS-

525 avtalen, se kapittel 5.5.

526

527 Patentsystemet medfører også at medisinsk forskning hovedsakelig blir rettet mot et rikt

528 marked, fordi systemet tillater at legemiddelselskapene setter høye priser. Det gjør at

529 selskapene i mindre grad fokuserer på å utvikle medisiner mot sykdommer som i hovedsak

530 rammer fattige mennesker. Disse sykdommene blir omtalt som neglisjerte sykdommer¹⁶.

531 Antimikrobiell resistens mot både neglisjerte sykdommer og andre infeksjonssykdommer er

532 et økende problem globalt, der sykdomsfremkallende mikrober blir resistente mot medisiner

533 som tidligere har vært effektive. Dette fører til redusert mulighet for å forebygge og behandle

534 infeksjonssykdommer, og at komplekse prosedyrer som kirurgi og cellegift kan bli livsfarlig¹⁷

535

536 Changemaker mener at:

- 537 ● Det er viktig å se på alternative finansieringsmodeller til dagens system, som både
- 538 fungerer som insentiv til å forske på medisiner mot neglisjerte sykdommer og øker
- 539 tilgangen til medisiner for alle.
- 540 ● Norge må arbeide aktivt for en reforhandling av TRIPS-avtalen som styrker
- 541 unntaksbestemmelser som bidrar til å øke tilgang på nødvendige medisiner.

542

543 **4.4.2 Etisk lisensiering**

544 Medisinsk forskning i Norge skjer hovedsakelig ved universiteter og andre institusjoner
545 finansiert gjennom offentlige midler. Legemiddelselskaper kan kjøpe lisens på den patenterte
546 forskningen, som ofte brukes videre til utvikling av medisiner. Det er derfor behov for et
547 rammeverk som kan sikre at universitetene stiller krav til legemiddelselskaper om at lisenser
548 kjøpt fra norske universiteter skal være tilgjengelige for generiske produksjon, noe som kan
549 øke tilgangen til medisiner i lav- og mellominntektsland. Et felles rammeverk kan også sikre
550 at skattefinansiert forskning brukes til å sikre fellesskapets interesser. For mer informasjon, se
551 rapport om etisk lisensiering av medisinsk forskning¹⁸.

552

553 Changemaker mener at:

- 554 • Norske universiteter som driver med medisinsk forskning må ferdigstille og
555 implementere rammeverk for salg av lisenser. Et slikt rammeverk for salg av lisenser
556 må offentliggjøres.

557 **4.4.3 Investeringer og tilgang til medisiner**

558 Oljefondet er investert i noen av verdens største legemiddelselskaper. En av Oljefondets
559 største investeringer er legemiddelselskapet Novartis¹⁹. I perioden 2006-2013 forsøkte
560 Novartis å saksøke den indiske staten om spørsmål knyttet til patentrettigheter i et forsøk på
561 å forhindre India i å produsere billigere kopimedisiner.

562

563 Changemaker mener at:

- 564 • Oljefondet må trekke ut investeringene sine fra legemiddelselskap som setter profitt
565 over menneskeliv og tilgang til medisin.
- 566 • Etikkrådet i oljefondet må utarbeide klare etiske retningslinjer for investeringer i
567 legemiddelselskap.

568

569 **4.5 Smittsomme sykdommer**

570 De siste årene har det skjedd stor fremgang i å bekjempe smittsomme sykdommer på
571 verdensbasis. Viktige årsaker til at smitte oppstår er mangel på rent vann, dårlig hygiene og
572 sanitærforhold. Økt tilgang til informasjon, medikamentell behandling og redusert stigma har
573 ført til en stor nedgang i antall smittetilfeller. Likevel rammes fortsatt svært mange mennesker
574 i lav- og mellominntektsland av livstruende infeksjonssykdommer, deriblant neglisjerte
575 sykdommer. Ifølge tall fra Norad²⁰ lever 1,4 milliarder mennesker med neglisjerte tropiske
576 sykdommer, og det er antagelig store mørketall.

577

578 Changemaker mener at:

- 579
- Norge må jobbe aktivt for å oppnå FNs bærekraftsmål delmål 3.3 om å stoppe spredningen av
- 580
- AIDS, malaria, tuberkulose og neglisjerte tropiske sykdommer samt bekjempe hepatitt, vannbårne- og andre smittsomme sykdommer innen 2030.
- 581
- Norske universiteter må styrke forskningen på medisiner og vaksiner mot neglisjerte
- 582
- tropiske sykdommer.
- 583
- 584
- 585

586 **4.6 Kjønnbasert vold**

587 Kjønnbasert vold er alle typer vold som skjer på bakgrunn av sosialt bestemte
588 kjønnsforskjeller²¹. Dominerende sosiale, kulturelle og religiøse normer og praksiser er viktige
589 årsaker til kjønnbasert vold i mange samfunn og kan ramme mennesker uansett seksualitet
590 og kjønnsidentitet. Konsekvenser av kjønnbasert vold har store innvirkninger på individers
591 livskvalitet som for eksempel mangel på utdanning, ekskludering fra arbeidslivet, seksuelt
592 overførbare sykdommer, traumeproblematikk og psykiske helseplager. Disse konsekvensene
593 hindrer sosial og økonomisk utvikling i land som er hardt rammet av kjønnbasert vold.

594

595 Kjønnbasert vold rammer en av tre kvinner verden over. I følge Verdensbanken har ni av ti
596 land diskriminerende lovverk som begrenser kvinners deltagelse i samfunnet og innsnevrer
597 deres rettigheter²². I mange land mangler kvinner økonomiske rettigheter som hindrer dem
598 fra å tilegne seg arbeid og eiendom, som kan ha alvorlige konsekvenser for deres helse. FNs
599 resolusjon 1325 om kvinner, fred og sikkerhet kom i år 2000, og siden har det kommet seks
600 sikkerhetsresolusjoner om kjønnbasert vold²³. Flere av disse omhandler kvinners stilling i
601 krig- og konfliktsituasjoner, og særlig sårbarhet for seksualisert vold som våpen i krig. I Norge
602 har implementeringen av 1325 resultert i fire handlingsplaner; den siste fra 2019²⁴.

603

604 Changemaker mener at:

- Kjønnsperspektivet må styrkes i utviklingspolitikken.
 - Norge må iverksette handlingsplanen fra 2019, og sikre finansiering av denne.
 - Norge skal jobbe internasjonalt for å få på plass kontrollmekanismer og straffeforfølge forbrytelser knyttet til kjønnbasert vold.
 - Norge må gå gjennom hvilke tropper de støtter; dette gjelder også militære tropper som bidrar til FN-styrkene i land som er rammet av krig og konflikt.
- 605
- 606
- 607
- 608
- 609
- 610
- 611

612 **5 Handel**

613 **5.1 Innledning**

614 Internasjonal handel kan være et av de mest effektive hjelpemidlene lav- og
615 mellominntektsland kan bruke for å jobbe seg ut av fattigdom.. Slik det fungerer i dag er det
616 globale handelssystemet urettferdig fordi høyinntektsland sitter med stor makt. Det skaper

617 en skjev fordeling av verdens ressurser, hindrer utvikling og undertrykker verdens fattige.
618 Changemaker mener at et rettferdig og utviklingsfremmende internasjonalt handelssystem
619 må være underordnet FN-pakten og FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter og FNs
620 konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter. I arbeidet med å gjøre handel
621 rettferdig er det nødvendig å ha en internasjonal organisasjon som regulerer handel på tvers
622 av landegrenser. Dette arbeidet må være åpent og demokratisk for at rettferdighet, og ikke
623 makt, skal definere handelspolitikken. Changemakers mål er derfor å skape et rettferdig
624 handelssystem gjennom strukturelle endringer, der lav- og mellominntektslandenes
625 interesser ivaretas.

626

627 **5.2 Verdens handelsorganisasjon (WTO) – Multilaterale avtaler**

628 Et viktig mål for WTO-forhandlingene er å få til et rettferdig og regulert handelssystem som
629 skal styrke økonomien til alle medlemslandene. WTO er organisert annerledes enn andre
630 internasjonale organisasjoner. Prinsippet om likhet preger maktbalansen og avtaleverket, ved
631 at hvert medlemsland har vetorett, som i praksis vil si at alle land må være enige før en avtale
632 vedtas.

633

634 WTOs tvisteløsningsmekanisme (Dispute Settlement Body - DSB) skal sikre at alle
635 medlemslandene etterlever avtalene, og dersom det er uenighet mellom to eller flere parter
636 vil det kunne klages inn for og løses av domstolen. I enkelte tilfeller der avtaler blir brutt tillater
637 DSB sanksjoner¹

638

639 Changemaker mener at:

- 640 ● Norge må jobbe for at forhandlinger om handelsavtaler foregår multilateralt i åpne
641 forum. Dette er nødvendig for at ikke bilaterale avtaler skal bli brukt for å presse
642 gjennom ytterligere liberaliseringskrav i WTO.
- 643 ● Norge må arbeide for en WTO-avtale som sikrer at all handel gjennomføres med etiske
644 retningslinjer som tar hensyn til arbeidernes rettigheter, arbeidsforhold, levelønn og
645 miljø.
- 646 ● WTO må kontinuerlig jobbe for å skape rettferdige globale handelsregler som støtter
647 opp om lav- og mellominntektslands interesser. Dette inkluderer å prioritere
648 forhandlinger på tema som er viktige for utvikling, og ikke la tema fra Doha-
649 forhandlingene tilsidesettes til fordel for høyinntektslands interesser.
- 650 ● Norge må jobbe for at arbeidsplanen for Doha-runden setter utvikling som
651 førsteprioritet. Det må i større grad tas hensyn til lav- og mellominntektsland, ikke bare
652 de minst utviklede landene (MUL).
- 653 ● Norge må presse fram mer åpenhet rundt prosessene i WTO. Bruk av små,
654 ekskluderende fora for å få fortgang i WTOs prosesser er negativt ettersom landene
655 utenfor foraene ikke får sine interesser hørt.

- 656 • Lav- og mellominntektsland sine sanksjonsmuligheter må styrkes.
657 • Internasjonal handel må la utslippshensyn trumfe frihandelshensyn for å imøtekomme
658 klimakrisen

659

660 **5.3 Subsidier og markedsadgang**

661 Mange land beskytter egen matproduksjon fra utenlandsk konkurranse for å opprettholde
662 jordbruket og sikre befolkningens tilgang på mat. Slik beskyttelse gis ofte som subsidier og er
663 svært omdiskutert i WTO. En midlertidig løsning, i form av en fredsklausul, gir enkelte land
664 mulighet til å subsidiere via matsikkerhetsprogrammer uten å bli straffet². Land som ikke
665 hadde slike programmer da fredsklausulen ble inngått i 2013, får derimot ikke lov til å opprette
666 slike programmer. Samtidig driver mange av verdens høyinntektsland med
667 produksjonsdrivende subsidier som fører til et ressursbruk som ikke er bærekraftig,
668 overproduksjon og landran. Norsk jordbruk støttes i dag i stor grad med produksjonsdrivende
669 subsidier³

670

671 Changemaker mener at:

- 672 • Norge må erstatte produksjonsdrivende subsidier med virkemidler som fremmer
673 bærekraftig ressursbruk, samt jobbe for en WTO-avtale som gjør det samme.
674 • Lav- og mellominntektsland må få økt markedsadgang, også for
675 landbruksvarer.
676 • Subsidier som fører til dumping i lav- og mellominntektsland må forbys.
677 • Matsuverenitet skal gjelde som prinsipp for alle land. Alle skal ha rett til å
678 gjennomføre de tiltak som er nødvendige for å beskytte egen befolknings
679 tilgang på mat. Slike tiltak kan være toll og straffetoll på høyinntektslands
680 jordbruksprodukter, eller importsubsidiering av produkter fra lav- og
681 mellominntektsland.

682

683 **5.4 Non-Agricultural Market Access (NAMA)**

684 **5.4.1 Handel med industrivarer**

685 Industrivarer, inkludert fisk, utgjør nesten 90% av alle eksporterte varer i verden, og har stor
686 betydning for verdenshandelen⁴. Historisk sett har de fleste landene i verden hatt høy
687 beskyttelse av sin økonomi mens de har bygget opp sin industri. Med de pågående NAMA-
688 forhandlingene, hvor hovedmålet er mest mulig liberalisering og reduksjon av tollsatser, kan
689 lav- og mellominntektsland miste denne muligheten.

690

691 Changemaker mener at:

- 692 ● Norge ikke skal kreve betydelige tollkutt i lav- og mellominntektsland gjennom NAMA-
693 forhandlingene. Lav- og mellominntektsland må få kunne bruke toll og andre
694 økonomiske virkemidler for å bygge egen levedyktig industri.
695 ● Ved utvikling av ny industri i lav- og mellominntektsland må landene ha mulighet til å
696 prioritere hensyn til utvikling og klima over liberalisert handel og patentvern.
697

698 **5.4.2 Fiskeriforhandlinger**

699 Norge har sterke interesser i fiskeriforhandlinger for å sikre gode eksportvilkår for norsk fisk.
700 Det pågår forhandlinger i WTO om et forbud mot en del fiskerisubsidier, spesielt subsidier som
701 gir negative effekter i form av å støtte ulovlig fiske eller fører til overfiske. I utgangspunktet er
702 slike forhandlinger positive, men det er viktig å være oppmerksom på eventuelle negative
703 bivirkninger.

704

705 Changemaker mener at:

- 706 ● Norges offensive interesser ikke kan gå på bekostning av små, og lavinntektslands
707 muligheter til å bevare og utvikle sitt småskalafiske som mange steder er viktig for
708 matsikkerheten
709

710 **5.5 Handel med tjenester**

711 Tilgang til rent vann, retten til utdanning og adgang til helsetjenester er grunnleggende
712 menneskerettigheter, og skal aldri underordnes handelshensyn. GATS (General Agreement on
713 Trade in Services) er avtalen om handel med tjenester i WTO. Hvis man gjennom GATS åpner
714 grensene for utenlandsk konkurranse, forplikter man seg til å holde de åpne for all fremtid.
715 Enkelte sider ved GATS fører til at lav- og mellominntektsland mister muligheten til å bruke
716 flere av de virkemidlene som høyinntektsland har brukt for å sikre utvikling i sine samfunn.
717 Norge har tidligere også vært med på å forhandle om handel med tjenester gjennom TiSA-
718 avtalen, men disse forhandlingene er satt på vent. Avtalen har flere problematiske aspekter,
719 blant annet stort hemmelighold, demokratisk underskudd og de såkalte “frys-” og “skralle-
720 ”klausulene som hindrer land i å reversere avregulering og konkurranseutsetting.

721

722 Changemaker mener at:

- 723 ● Land må ha rett til å regulere konkurransen i tjenestesektoren. Norske offensive
724 handelsinteresser må ikke gå på bekostning av lav- og mellominntektslands politiske
725 handlingsrom.
726 ● Kravet om irreversibilitet i GATS må dempes, ved for eksempel å innføre en
727 tidsbegrensning, slik at makten over grunnleggende rettigheter og
728 reguleringsmekanismer ikke blir fratatt folket og fremtidige folkevalgte myndigheter.
729 ● “Frys-” og “skralle-”klausuler kan ikke være en del av fremtidige avtaler om
730 tjenestehandel.

- 731 • TiSA-forhandlingene, og eventuelle andre fremtidige forhandlinger om bi-og
732 plurilaterale handelsavtaler, må holdes åpne for offentligheten og ikke brukes for å
733 undergrave forhandlingene i WTO

734

735 **5.6 E-handel**

736 De siste årene har e-handel, eller e-kommers, blitt en stadig viktigere del av økonomien, særlig
737 i høy- og mellominntektsland. Flere WTO-land, inkludert Norge, ønsker nå å utarbeide en
738 avtale om e-handel. E-handel kan gi små produsenter muligheter til å komme i direkte kontakt
739 med kunder, samt kutte distributører og andre mellommenn. Samtidig byr det på utfordringer
740 relatert til personvern og regulering, i tillegg til at omtrent halvparten av verdens befolkning
741 mangler tilgang til internett⁵

742

743 Changemaker mener at:

- 744 • Norge ikke skal la forhandlinger om e-handel gå på bekostning av pågående
745 forhandlinger om saker som er viktige for utviklingsland.
- 746 • Norge skal jobbe for å sikre at også lav- og mellominntektsland skal kunne ta i bruk
747 virkemidler for å beskytte personvernet til deres innbyggere.
- 748 • Det må arbeides for at også produsenter i lav- og mellominntektsland skal kunne ta del
749 i e-handel.

750

751 **5.6 Patenter**

752 Teknologi og kunnskap er sentralt i utvikling. Derfor må arbeidet med intellektuelle
753 eiendomsrettigheter handle om å lage et rammeverk som har til hensikt å øke tilgangen på
754 kunnskap, og tilrettelegge for at kunnskapen kan bli brukt. Teknologioverføring er en viktig
755 faktor i kampen mot fattigdom. I dag er The Agreement on Trade-Related Aspects of
756 Intellectual Property Rights (TRIPS)-avtalen under WTO den viktigste enkeltavtalen i det
757 internasjonale patentregimet. Et problem med TRIPS-avtalen er at den i tillegg til å gi en
758 minimumsbeskyttelse av oppfinnelsen på 20 år, også gir muligheter for fornyelse av patentet,
759 selv når det ikke foreligger noe merkbar forbedring i innovasjonen. Dette kalles
760 "evergreening". Denne praksisen begrenser folks tilgang på medisiner og fører til mindre reell
761 innovasjon. I tillegg kan selskaper ta patent på prosesser og bruksområder som har eksistert i
762 mange tusen år, for eksempel metoder brukt av urbefolkning, og som selskapet derfor ikke
763 har oppfunnet selv.

764

765 TRIPS+-bestemmelser er bestemmelser i bi- og plurilaterale avtaler som går lengre enn TRIPS-
766 avtalen. Dette inkluderer for eksempel muligheten til å patentere planter og dyr, eller lengre
767 patentperioder. Dette kan føre til en stor økonomisk belastning for bønder ved at de må betale
768 avgift på de patenterte plantene/metodene som de ofte har brukt i generasjoner⁶

769

770 Changemaker mener at:

- 771 ● Det internasjonale patentregelverket må sikre teknologioverføring og insentiver til
772 forskning som bidrar til utvikling i lav- og mellominntektsland, uten at de skal betale
773 for dette. Changemaker mener derfor at TRIPS-avtalen ikke bør gjelde for de minst
774 utviklede landene (MUL).
- 775 ● Grunnleggende menneskerettigheter må settes høyere enn patentrettigheter, og
776 patenttiden gjøres kortere. Dette vil kunne være et kompromiss mellom selskapers
777 muligheter til å tjene penger og fattige folks mulighet til å skaffe seg den patenterte
778 kunnskapen.
- 779 ● TRIPS-avtalen kun skal kunne tillate å ta patenter på nye oppfinnelser.
- 780 ● TRIPS-avtalen bør harmoniseres med konvensjonen om biologisk mangfold, slik at
781 grupper som sitter på tradisjonell kunnskap sikres deler av overskuddet når denne
782 kunnskapen benyttes kommersielt.
- 783 ● Det må bli mye enklere for land å ta i bruk unntaksbestemmelsen om tvangslisens og
784 parallellimport for lav- og mellominntektsland. TRIPS-avtalen må garantere at alle
785 mennesker får tilgang på medisiner, og begrepet nasjonal krisesituasjon må også dekke
786 behov for tilpasning til klimaendringer.
- 787 ● Norge må utøve press for gjennomføringen av en evaluering og eventuell
788 reforhandling av TRIPS-avtalen.
- 789 ● TRIPS-avtalen bør inneholde en maksimumsstandard for beskyttelse av patenter i det
790 enkelte land i stedet for en minimumsstandard, blant annet slik at mulighetene for
791 evergreening begrenses.
- 792 ● Norge ikke kan la sine bi- eller plurilaterale avtaler med lav- og mellominntektsland
793 inneholde en strengere patentlovgivning enn TRIPS-avtalen.
- 794 ● Det ikke skal gå an å ta patent på planter og dyr.

795

796 **5.7 Bilaterale handelsavtaler**

797 En bilateral handelsavtale er en avtale mellom to land. Når det er stor økonomisk ulikhet
798 mellom partene, kan parten med mindre økonomisk makt presses inn i ufordelaktige avtaler.
799 Dette kan gå på bekostning av for eksempel arbeiderrettigheter eller det politiske
800 handlingsrommet til lav- og mellominntektsland.

801

802 Changemaker mener at:

- 803 ● Norge skal jobbe for å fremme multilaterale handelsavtaler, som ivaretar
804 utviklingslands interesser og begrenser skjeve maktforhold.
- 805 ● Dersom Norge inngår bilaterale handelsavtaler, må de ta sterkt i betraktning lav- og
806 mellominntektslands interesser, og sørge for at deres politiske handlingsrom blir
807 bevart.

- 808 • Norske myndigheter må foreta en konsekvensutredning og en bred høringsrunde i
809 forbindelse med enhver bilateral handelsavtale. I denne prosessen må også
810 sivilsamfunnsgrupper fra avtalepartnerens land ha tilgang.
811 • Det må bli et større fokus på arbeiderrettigheter i de bilaterale avtalene Norge
812 eventuelt inngår i framtiden

813

814 **5.8 Merkeordninger for rettferdig handel**

815 Det finnes sertifisering- og merkeordninger som merker varer som etisk og rettferdig
816 produsert. Det stilles visse krav for å være en del av disse ordningene, for eksempel
817 anstendig lønn til arbeiderne og trygge arbeidsforhold. Det er viktig å se begrensningene
818 i slike merkeordninger, og at de alene ikke kan forandre handelssystemet. Likevel kan
819 disse ordningene bidra til bevisstgjøring og aktive valg hos forbrukere. Dette kan igjen
820 påvirke konvensjonelle markedsaktører til å produsere mer etisk.

821

822 Changemaker mener at:

- 823 • Sertifiserings- og merkeordninger er et viktig handlingsalternativ som kan bidra til at
824 fattige arbeideres vilkår forbedres.

825

826 **5.9 Bedrifiers samfunnsansvar**

827 Næringslivet har stor påvirkning på samfunn og miljøer de opererer i. Derfor er det nødvendig
828 at bedrifter tar ansvar for å sikre menneskerettigheter og gode arbeidsvilkår, samt ivareta
829 miljøet i disse områdene

830

831 Changemaker mener at:

- 832 • Selskapene må gis et ansvar som går utover den rent økonomiske selvinteressen, og
833 sørge for at FNs menneskerettigheter, barnekonvensjonen, ILOs kjernekonvensjoner
834 og nasjonal lovgivning blir holdt. Dette må sikres i et juridisk bindende regelverk.
835 • Norge skal bidra konstruktivt i de pågående forhandlingene i FN for å sikre en
836 internasjonal juridisk bindende traktat som ansvarliggjør multinasjonale selskaper som
837 bryter menneskerettighetene.
838 • Norge skal stemme for en bindende traktat i FN, forbeholdt at avtalen inneholder
839 tilsvarende strenge krav som UNGPs (United Nation's Guiding Principles on Business
840 and Human Rights).
841 • Det må føres strengere kontroll ved bruk av underleverandører i utviklingsland som
842 norske selskap benytter. Bedrifter må utføre aktsomhetsvurdering som sikrer at
843 underleverandører ikke bryter med etiske retningslinjer.
844 • Norge må vedta en aktsomhetslov som krever at norske bedrifter, inkludert
845 datterselskaper og leverandører, som opererer i utlandet vurderer og håndterer
846 risikoen for at menneskerettigheter blir brutt og miljøet ødelegges.

- 847 • Norske bedrifter er ansvarlige for at de og deres leverandører utbetaler minstelønn til
848 og legger til rette for fagorganisering av sine arbeidere.
849

850 **5.10 Investeringer i Lav- og Mellominntektsland**

851 Utenlandske direkteinvesteringer (FDI) er investeringer gjort av selskap i andre land enn sitt
852 eget. FDI gir utviklingsland tilgang på kapital, skaper arbeidsplasser og kan ha positive
853 ringvirkninger gjennom for eksempel teknologioverføring. Det internasjonale regelverket
854 på investeringer er regulert gjennom WTO-avtalen Agreement on Trade-Related
855 Investment Measures (TRIMs) og såkalte bilaterale investeringsavtaler (BITs), i tillegg til
856 diverse handelsavtaler. Hensikten med disse avtalene er å gi investorer større beskyttelse
857 slik at de er mer villige til å investere i andre land. Problemet er at de også begrenser
858 mulighetene land har til å regulere økonomien sin. TRIMs-avtalen forbyr land å stille visse
859 krav til investorer, for eksempel krav om lokalt innhold. BITs er avtaler mellom to land og
860 går ofte mye lengre enn TRIMs. Disse avtalene er langt fra tilstrekkelige for å sikre gode
861 investeringer, og kan også forhindre at investeringer gir positive ringvirkninger.
862

863 Changemaker mener at:

- 864 • Det er viktigere å fokusere på gode rammeverk og reguleringer for FDI enn på hvor
865 mye som investeres. Om en investering er god eller dårlig avhenger også av type
866 investering og hvilke sektorer det investeres i.
867 • Norge skal jobbe aktivt for å få på plass juridisk bindende internasjonale retningslinjer
868 for investorplikter og bærekraftige investeringer.
869 • Norge bør ikke inngå investeringsavtaler med lav- og mellominntektsland, da lignende
870 avtaler tidligere har blitt avvist av slike land.
871 • Norge må jobbe aktivt for at lav- og mellominntektsland skal få anvende de nødvendige
872 virkemidlene for å sikre eierskap til egne ressurser, både i forbindelse med multi- og
873 bilaterale investeringsavtaler.
874 • Norge må konsekvensutrede BITs før de skal debatteres i Stortinget.
875

876 **5.11 Oljefondets investeringer**

877 Oljefondet er verdens største statlig eide fond. Hvordan dette investeres har konsekvenser for
878 bærekraft og menneskeliv over hele verden. Oljefondet har som formål å tjene penger til
879 fremtidige generasjoner og en forpliktelse til å tjene pengene på etisk vis. Idag kommer
880 Etikkrådet med råd til Norges Bank om observasjon eller utelukkelse av selskaper de mener
881 ikke handler i overensstemmelse med bankens retningslinjer. Norges Bank har igjen vetorett
882 på hvilke selskaper Oljefondet skal trekke seg ut av.
883

884 Changemaker mener at:

- 885 • Profitt ikke skal veie tyngre enn de etiske forpliktelsene til oljefondet.

- 886 ● Siden Norges Bank har som mål å maksimere profitt fra fondet, og samtidig sitter med
887 vetorett om utelukkelse, er det en fare for at hensyn til avkastning går foran etiske
888 hensyn. Derfor er det viktig at Etikkrådet kan gjøre uavhengige vurderinger av de etiske
889 forpliktelsene. På denne måten vil man kunne unngå potensielle interessekonflikter.
890 Slik vil etikken få den plassen den skal ha.
- 891 ● Det er viktig at Norges Bank har en åpen og effektiv prosess i vurderingen av uttrekk fra
892 selskaper. For å sikre dette, og for å fange opp de bruddene som den etiske
893 forvaltningen i dag ikke har kapasitet til å adressere, må det bevilges økte ressurser til
894 det etiske arbeidet i Oljefondet. Dette kan komme i form av flere ansatte i Etikkrådet
895 og i Etikkrådets sekretariat.
- 896 ● Det er viktig å sikre tilstrekkelig åpenhet rundt bankens rapporteringsmekanismer for
897 ansvarlig forvaltningsvirksomhet. Økte ressurser til styrking av det ansvarlige
898 eierskapsarbeidet hos Norges Bank Investment Management (NBIM) kan sikre dette.
899

900 **5.11.1 Investor-stat-tvisteløsningsmekanismer (ISDS)**

901 Investor-stat-tvisteløsningsmekanismer (ISDS) er en tvisteløsningsordning i handels- og
902 investeringsavtaler som gir investorer mulighet til å kreve kompensasjon fra staten de
903 opererer i dersom staten har overtrådt en standard i avtalen. Norge inkluderer ISDS i
904 modellavtalen for BITs⁷. Statene ønsker ikke å få slike søksmål mot seg da kostnadene er store
905 og utfallene ofte er usikre ettersom man ikke baserer dommen på tidligere rettspraksis, hvilket
906 igjen kan føre til at staten begrenser innføring av miljøvennlige eller sosiale tiltak senere. Det
907 finnes heller ikke ankemulighet, og det er kun investor/selskap som kan kreve kompensasjon
908 fra staten, ikke motsatt.

909

910 Changemaker mener at:

- 911 ● Norge ikke må inkludere ISDS i eventuelle nye BITs eller andre handels- og
912 investeringsavtaler.
- 913 ● Det bør settes et krav om å uttømme nasjonale rettsmidler før det eventuelt kan tas
914 videre til det internasjonale tribunalet.
- 915 ● ISDS ikke skal gå på bekostning av lands muligheter til å innføre reguleringer som
916 beskytter arbeidsrettigheter, miljø og klima eller menneskerettigheter.

917

918 **6 Kapitalflukt**

919 **6.1 Innledning**

920 Multinasjonale selskaper unndrar enorme summer ved bruk av skatteparadiser og metoder
921 som kompliserte selskapsstrukturer, internprising og skjulte eiere. Skatteparadis er land eller
922 områder som kjennetegnes ved at de tilbyr utenlandske aktører lav eller ingen skatt,
923 anonymitet, og enkle og fleksible regler for registrering og oppretting av selskaper. Finansielt
924 hemmelighold i skatteparadiser muliggjør ulovlig kapitalflukt. Årlig forsvinner minst 500 mrd.

925 dollar i tapte skatteinntekter globalt på grunn av selskapers aggressive skatteplanlegging.
926 Kapitalflukt fører til lavere skatteinntekter til staten, Dette er et stort hinder for utvikling og
927 reduksjon av økonomisk ulikhet.

928

929 **6.2 Land-for-land-rapportering**

930 Changemaker har vært en viktig drivkraft for innføringen av land-for-land-rapportering (LLR) i
931 Norge. Land-for-land-rapportering (LLR) vil si at et selskap må rapportere bestemte
932 opplysninger som inntekt, utgifter og skatt for hvert av landene selskapet opererer i. Loven
933 som trådte i kraft i 2014 påla ikke norske selskaper å rapportere fra jurisdiksjoner med
934 støttefunksjoner, noe som utelukket rapportering fra skatteparadis. I 2016 fastsatte
935 regjeringen en ny forskrift om LLR til skattemyndighetene i Norge med støttefunksjoner, noe
936 som utelukket rapportering fra skatteparadis. 9. desember 2016 fastsatte regjeringen en ny
937 forskrift om LLR til skattemyndighetene i Norge. Denne forskriften viste forbedringer, blant
938 annet er flere rapporteringspliktige. Til tross for dette har den nye forskriften flere vesentlige
939 mangler, for eksempel trenger ikke et selskap å rapportere hvis det har en årsinntekt på under
940 320 millioner kroner.

941

942 Changemaker mener at:

- 943 ● Inntektsbegrensningen for å levere LLR bør bli vesentlig lavere.
- 944 ● LLR-kravene er for snevre. Flere bransjer bør bli rapporteringspliktige.
- 945 ● Alle rapporteringene bør bli offentlig tilgjengelig informasjon

946

947 **6.3 Informasjonsutvekslingsavtaler**

948 Automatiske informasjonsutvekslingsavtaler skal sikre utveksling av
949 kontoinformasjonen til selskaper og privatpersoner mellom skattemyndigheter.
950 Utvekslingen går mellom landet kontoen befinner seg i og kontoinnehaverens
951 hjemland. Norge er i dag med i flere av informasjonsutvekslingsavtalene, med OECDs
952 AEOI-avtale (Automatic Exchange of Information) som den siste i rekken.
953 Hovedproblemet er at mange utviklingsland står utenfor disse avtalene_ ettersom de
954 ikke har kapasitet til å gjengjelde kravene om rapportering.

955

956 Changemaker mener at:

- 957 ● Norge må være en pådriver for å senke terskelen for å få informasjon utlevert,
958 og øke kvaliteten på informasjonen som blir delt automatisk mellom land.
- 959 ● Informasjon fra et selskaps land-for-land rapportering må deles automatisk med
960 landene hvor selskapet har virksomhet, ettersom lav- og mellominntektsland
961 ofte ikke har samme kapasitet til å følge opp skatterapportering fra selskaper i
962 eget land.

963

964 6.4 Egentlig eierskap

965 Komplekse strukturer og mange lag med hemmelighold gjør det vanskelig å avdekke egentlig
966 eierforhold i selskap. I de tilfeller hvor selskaper eies av stiftelser er det dette spesielt
967 vanskelig. Høy grad av hemmelighold er svært utbredt i skatteparadiser, og utgjør et særlig
968 problem. Det blir enklere å skjule kriminell aktivitet begått av selskaper, og vanskeligere å
969 sanksjonere de som er skyldige.

970

971 Changemaker mener at:

- 972 ● Regjeringen må følge opp Stortingets vedtak fra 2015 om å opprette et offentlig
973 egentlig eierskapsregister.
- 974 ● Det er avgjørende at et slikt register inneholder alle reelle eiere som bestemmer over
975 et selskap, at eierne blir registrert entydig og at registeret er offentlig tilgjengelig.
976 Dette vil sikre innsyn i siste ledd i eierskapskjeden.

977

978 6.5 Bilaterale skatteavtaler

979 En bilateral skatteavtale er en avtale mellom to stater som skal forhindre dobbeltbeskating
980 av personer og selskaper. Norge har inngått bilaterale skatteavtaler med 43 lav- og
981 mellominntektsland. Eurodad har kategorisert 7 av disse som svært skadelige for lav- og
982 mellominntektsland, ettersom de fratrukker landene skattleggingsmuligheter innenfor noen
983 områder. I dag inngår Norge skatteavtaler som følger både OECD og FNs
984 modellkonvensjoner for skatteavtaler, men OECDs modellkonvensjon er lagt opp slik at
985 skatterettighetene i hovedsak tilfaller hjemlandet til selskapene, noe som ofte er OECD-
986 land. Det er derfor viktig at Norge bruker FNs modellkonvensjon når de utarbeider nye
987 skatteavtaler med utviklingsland, hvor lav- og mellominntektsland i praksis får en større del
988 av inntektene, og har vært deltagende i utformingen av modellkonvensjonen.

989

990 Changemaker mener at:

- 991 ● OECDs BEPS-standard, samt andre reforhandlinger av skatteavtaler, må ta hensyn til
992 lav- og mellominntektslands interesser og kapasitet slik at avtaler styrker, fremfor å
993 forverre lav- og mellominntektslands evne til å skattlegge.
- 994 ● Norge må alltid bruke FN sin modellkonvensjon når nye bilaterale skatteavtaler med
995 utviklingsland fremforhandles.
- 996 ● Norges 7 svært skadelige skatteavtaler må reforhandles etter FNs modellkonvensjon.

997

998 6.6 Mellomstatlig gruppe på skatt i FN

999 Ulovlig kapitalflukt er et tema som i løpet av de siste årene har blitt tatt opp i en rekke
1000 internasjonale arenaer som OECD og G20. Dette er derimot arenaer som ikke er
1001 inkluderende for alle verdens land, og arenaer hvor lav- og mellominntektsland, som er

1002 hardest rammet av ulovlig kapitalflukt, ikke er representert. Både OECD og EUs forslag til
1003 tiltak mot kapitalflukt er et steg i riktig retning, men viser nettopp at lav- og
1004 mellominntektslands interesser har blitt utelatt til fordel for rike land. Ulovlig kapitalflukt er
1005 et globalt problem som trenger en global løsning, og derfor må alle land få muligheten til å
1006 delta i å finne løsningene.

1007

1008 Changemaker mener at:

- 1009 ● Det bør opprettes en mellomstatlig gruppe i FN til å jobbe med skattespørsmål. En slik
1010 gruppe må ha ressurser og politisk mandat til å innføre globale løsninger på problemet
1011 med ulovlig kapitalflukt.

1012

1013 **6.7 Norfund og andre utviklingsfonds bruk av skatteparadis**

1014 De siste årene har det skjedd en økning i antall utviklingsfond (Development Finance
1015 Institutions, DFIs) for å finansiere utviklingsprosjekter. Det er vanskelig å gjennomføre
1016 investeringer direkte i mange lav- og mellominntektsland, fordi finansielle institusjoner
1017 og skattesystemer ofte er svært mangelfulle. Derfor bruker utviklingsfondene finansielle
1018 mellomledd for investeringene sine. Mellomleddet vil som regel være et skatteparadis.
1019 Slikt legitimerer bruk av skatteparadis, og undergraver den utviklingen som fondet skulle
1020 finansiere i utgangspunktet. Dette gjør også Norfund, den norske statens utviklingsfond,
1021 som har flere investeringer gjennom f.eks. skatteparadiset Mauritius. Dette undergraver
1022 Norfunds formål om å bidra til bærekraftig økonomi i lav- og mellominntektsland.

1023

1024 Changemaker mener at:

- 1025 ● Norfund må finne gode alternativer til finansielle mellomledd i skatteparadis, og fase
1026 ut bruken av skatteparadis.
- 1027 ● Norfund må være åpne om sin bruk av finansielle mellomledd.

1028

1029 **6.8 Revisjonsselskaper og skatteplanlegging**

1030 Revisjonsselskap hjelper organisasjoner, selskaper og privatpersoner med regnskap og
1031 revisjon. Dette gir revisjonsselskapene et ansvar når det kommer frem at deres klienter
1032 benytter seg av skatteparadiser, og det har kommet frem at spesielt de fire største
1033 revisjonsselskapene, PricewaterhouseCoopers (PwC), Deloitte, KPMG og EY (tidligere Ernst &
1034 Young) aktivt har promotert bruk av skatteparadis. Slik skatteplanlegging kan skje i loveerkes
1035 gråsoner, eller som direkte ulovlig kapitalflukt.. Som spesialister på skatt, blir også ansatte i
1036 revisjonsselskap ofte brukt som rådgivere til for myndighetene når det kommer til
1037 skattespørsmål. Her har man sett at de store revisjonsselskapene benytter dette til å fremme
1038 egne og kunders særinteresser².

1039

1040 Changemaker mener at:

- 1041 ● Revisjonsselskapenes makt i finanssystemet må begrenses ved å sørge for at flere
- 1042 aktører blir hørt i skattespørsmål.
- 1043 ● Det er nødvendig å innføre tiltak som hindrer skatteplanleggere (deriblant revisorer) i
- 1044 å bidra til ulovlig kapitalflukt.
- 1045 ● Revisjonsregler må underlegges et nøytralt internasjonalt organ i FN, og ikke
- 1046 International Accounting Standards Boards, som i stor grad er styrt av private selskaper
- 1047 som har stor egeninteresse i utviklingen av revisjonsreglene

1048

1049 **6.9 Enhetlig skattelegging**

1050 Dagens skattesystem er tilpasset en verden før globalisering. Det fører til mange hull i skattesystemet
1051 som multinasjonale selskaper kan benytte seg av. Derfor er det behov for at skattleggingen bli gjort
1052 mer enhetlig. Enhetlig skattelegging innebærer å se den totale inntekten til et multinasjonalt selskap,
1053 altså alt selskapet tjener i alle land det opererer i. Deretter benyttes en formel for å fordele hvor stor
1054 prosent av skattegrunnlaget som det skal skattes av i hvert av landene der selskapet er til stede. .

1055

1056 Formelen må fortsatt fremforhandles, men den bør ta hensyn til blant annet selskapets
1057 salg, kostnader av ansatte og eiendeler. Det aller viktigste er allikevel at lav- og
1058 mellominntektslands interesser ivaretas i formelen. Enhetlig skattelegging vil ikke
1059 overkjøre hvert enkelt lands rett til å selv bestemme sitt eget skattenivå..
1060 Europakommisjonen og Europaparlamentet har gått inn for en lignende modell kalt
1061 Common Consolidated Corporate Tax Base (CCCTB), men for at det skal innføres må Det
1062 europeiske råd vedta det enstemmig.

1063

1064 Changemaker mener at:

- 1065 ● Norge bør innføre en enhetlig tilnærming til skattlegging av multinasjonale selskap for
- 1066 å fjerne den skattemessige fordelene av å forskyve profitt til skatteparadis og bort fra
- 1067 landet der verdiene blir skapt.
- 1068 ● Det er viktig at lav- og mellominntektsland tas spesielt hensyn til i utarbeidelsen av et
- 1069 enhetlig system, slik at de får en rettferdig del av skatten de har krav på

1070

1071 **6.10 Oljefondet og investeringer i skatteparadis**

1072 20 prosent av Oljefondets portefølje investeres via skatteparadis, både direkte gjennom
1073 Oljefondets egne datterselskap i skatteparadis som Delaware og Luxembourg, og indirekte via
1074 investeringer i selskaper som bruker skatteparadis. Dette er problematisk ettersom
1075 Oljefondets investeringer gjennom skatteparadis er med på å legitimere bruken av
1076 skatteparadis.

1077

1078 Changemaker mener at:

- 1079
- Det er uakseptabelt at Oljefondet tjener penger på, benytter seg av og oppretter datterselskaper i skatteparadiser. Bruken av skatteparadiser bør opphøre og selskapene som er opprettet i skatteparadiser bør legges ned.
- 1080
- 1081
- Oljefondets forventningsdokumentet på skatt og åpenhet bør danne grunnlag for nye uttrekningskriterier for etikkrådet
- 1082
- 1083
- 1084

1085 7 Klima og miljø

1086

1087 7.1 Innledning

1088 Klimaendringene er en av de største utfordringene verden står overfor i dag. Menneskers
1089 utslipp fører til unaturlig store mengder drivhusgasser i atmosfæren, noe som er
1090 primærårsaken til at klimaet endrer seg. Klimarettferdighet handler om fordeling av ansvar
1091 med tanke på ulike lands kapasitet til å håndtere endringene, samt ulike lands samlede
1092 utslipp. Rike land som Norge står for to tredeler av klimagassutslippene, og har dermed brukt
1093 den største andelen av klodens 'klimabudsjett'. Det er dermed ikke bare et felles ansvar, men
1094 et differensiert ansvar slik det er nedfelt i FNs klimakonvensjon fra 1992¹.

1095

1096 Klimaendringer fører til lokale utfordringer som må tas hensyn til i det globale klimaarbeidet.
1097 Skjevheter i fordelingen av ressurser gjør at vanskeligstilte mennesker rammes hardere enn
1098 de mer privilegerte. Dette gjelder særlig for mennesker som er bosatt i områder utsatt for
1099 klimarelatert ekstremvær og mangler sosiale sikkerhetsnett, eller som livnærer seg av lokale
1100 naturressurser². Dermed er dette et sentralt problemområde innenfor klimarettferdighet,
1101 hvor Norge har et betydelig ansvar for å bidra.

1102

1103 7.2 Internasjonal klimapolitikk

1104 7.2.1 Parisavtalen

1105 I 2015 fikk verden en global klimaavtale med mål om å begrense global temperaturøkning til
1106 godt under 2°C, og strebe etter 1.5°C sammenlignet med førindustriell tid.. Verden må altså
1107 være enda mer ambisiøs angående utslippskutt enn hva tidligere beregninger tilsier. Avtalen
1108 bygger på felles, men differensiert ansvar og kapasitet i lys av ulike nasjonale forutsetninger.
1109 Dermed anerkjenner avtalen klimarettferdighet.

1110

1111 Klimarettferdighet oppnås ved at høyinntektsland bidrar med finansiering, teknologi og
1112 kapasitetsbygging for tilpasning, utslippsreduksjoner, og tap og skade. Parisavtalen
1113 inneholder en ordning for, og dermed også en anerkjennelse av, temaet tap og skade. Dette
1114 gir lav- og mellominntektsland rett til hjelp med å takle alvorlig klimaskade gjennom å sette
1115 opp beredskapssystemer, risikohåndtering og håndtere storskala endringer, som for
1116 eksempel havnivåstigning. Denne bestemmelsen åpner derimot ikke for at land kan holde

1117 hverandre ansvarlige eller søke erstatning. Klimafinansieringen skal komme i tillegg til
1118 allerede eksisterende bistand, oppskaleres over tid, og være balansert mellom
1119 utslippsreduksjoner og tilpasning. Rike land skal fra 2025 trappe opp 2020-nivået for
1120 klimafinansiering gjennom et nytt, kollektivt mål.

1121
1122 Parisavtalen fungerer som et rammeverk for videre arbeid med klimautfordringene hvor
1123 hvert land må melde inn sine nasjonale klimamål (NDC). NDCs skal revideres og burde
1124 oppjusteres hvert femte år. Norge lover i dag gjennom sin NDC 40% utslippskutt basert på
1125 1990-nivå innen 2030, samt klimanøytralitet innen 2050. Verdens samlede NDCs når i dag
1126 ikke togradersmålet og et høyere ambisjonsnivå er nødvendig³. Gjennom Parisavtalen
1127 viderefører man også arbeidet med REDD+ som skal bidra til å redusere utslipp ved å stoppe
1128 avskoging og øke skogplanting. Da de største skogområdene finnes i utviklingsland, er det
1129 her dette arbeidet i hovedsak foregår. Videre skaper Parisavtalen et nytt regime for
1130 kvotehandel gjennom etableringen av en markedsmekanisme. Denne er fremdeles under
1131 utarbeiding og man vet enda ikke omfanget av denne og muligheten til å bruke kvoter for å
1132 kjøpe seg fri fra nasjonale utslippskutt.

1133
1134 Changemaker mener at:

- 1135 • Norge må arbeide for at utviklede land tar sitt ansvar overfor hardt rammede
1136 land gjennom arbeidet med tap og skade, og å gi dette arbeidet større plass
1137 under forhandlingene.
- 1138 • Utviklingen til lav- og mellominntektsland burde være bærekraftig og basert på
1139 fornybare energikilder. Dette må rike land bidra til å tilrettelegge for gjennom
1140 investeringer, klimafinansiering, teknologi og kapasitetsbygging.
- 1141 • Norge må ta sin del av ansvaret ved å bevilge minst 1% av bruttonasjonalinntekten
1142 per år til klimafinansiering. Dette må komme i tillegg til tradisjonell bistand for å
1143 unngå dobbelttelling. Det er viktig at midlene ikke kommer som lån for å unngå nye
1144 gjeldsbyrder.
- 1145 • Det burde arbeides for at balansen mellom finansiering til tilpasning og
1146 utslippsreduksjon blir 50/50. For å generere nok penger trengs det finansiering fra
1147 et bredt spekter av kilder.
- 1148 • Nye forpliktelser om klimafinansiering må meldes inn på lik linje med NDCs om
1149 tilpasning og utslippskutt
- 1150 • Norges nasjonale mål for utslippskutt må oppjusteres til minst 53 % av nasjonale
1151 utslipp innen 2030, sammenlignet med 1990-nivå⁴
- 1152 • Norge og andre høy- og mellominntektsland må ikke kjøpe seg fri fra nasjonale
1153 utslippskutt gjennom et internasjonalt kvotemarked.
- 1154 • Norge må gå inn for at REDD+ ikke blir en del av et internasjonalt kvotemarked.
- 1155 •

1156 7.2.2 Norge og EU

1157 Norge blir stadig mer tilknyttet EUs klimaregime. Dette innebærer at Norge må følge EUs
1158 klimamål i sektorer både i og utenfor kvotemarkedet og kutte utslipp deretter. Samarbeidet
1159 med EU pålegger Norge ytterligere krav for nasjonale mål, men "Norway's Fair Share"-rapporten
1160 viser at disse forpliktelsene ikke er tilstrekkelig for å nå 1.5 gradersmålet⁴

1161
1162 Selv om samarbeidet promoterer utslippskutt, gir den også samtidig stor fleksibilitet til å
1163 kjøpe seg fri fra nasjonale utslippskutt, både i og utenfor kvotesystemet. Disse mulighetene
1164 omtales ofte som smutthull, noe som gjør en nasjon i stand til å redusere utslipp utenfor
1165 landegrensene. Dette kan best forstås som juks hvor eksempler som karbonlagring i
1166 skogsområder og overførsel av utslipps- overskudd inkluderes som nasjonale utslippskutt⁵.
1167 Dette vil skape et gap mellom reell og rapportert utslippsreduksjon, noe som undergraver
1168 de internasjonale forpliktelsene Norge har vedtatt.

1169
1170 Changemaker mener at:

- 1171 • Norge bør følge Sveriges eksempel ved å tolke forpliktelser fra EU som et gulv i
1172 målet om utslippskutt, da ambisjonsnivået fra EU ikke er tilstrekkelig høyt nok
1173 for Norges vedkommende.
- 1174 • Norge må gå i front for å redusere bruken av smutthull. Dette kan gjøres ved
1175 blant annet å kjøpe kvoter uten å benytte seg av de.
- 1176 • Bruken av kvotehandel må ikke medregnes i det nasjonale utslippskuttet. CO²-
1177 kostnaden i det europeiske markedet må ytterligere økes for å reflektere den
1178 reelle klimabelastningen av CO²-utslippene, samt ytterligere slette
1179 overskuddskvoter.

1180

1181 7.2.3 Klimafordrevne

1182 Endringer i klima- og miljø er allerede en grunn til at mennesker er på flukt. I følge Internal
1183 Displacement Monitoring Centre (IDMC) ble 18 millioner mennesker internt fordrevet på
1184 grunn værrelaterte katastrofer i 2017⁶. Det er nesten dobbelt så mange som fra krig og konflikt
1185 samme år.. Hyppigheten av værrelaterte katastrofer øker i samsvar med klimaendringene, og
1186 et økende antall mennesker vil bli fordrevet.

1187
1188 Klimafordrevne drives på flukt av varierende og ofte sammensatte årsaker. Tallene fra IDMC
1189 omhandler værrelaterte katastrofer som ekstremvær og tørke, men senteret antar også at
1190 folk i økende grad må forlate hjemmene sine på grunn av tregere og mer permanente klima-
1191 og miljøendringer. Dette inkluderer for eksempel havnivåstigning. Menneskene som blir
1192 fordrevet lever ofte av naturressurser og bor i utsatte områder. De fleste blir internt fordrevet,
1193 men noen krysser også internasjonale landegrensener, som regel helt uten beskyttelse og
1194 rettigheter.

1195

1196 Det finnes ikke én enkel løsning for mennesker som drives på flukt. Klimaendringer rammer
1197 ulikt på ulike områder, og behovene vil derfor variere avhengig av de lokale utfordringene.
1198 Mye kan gjøres regionalt da de fleste flykter internt; det er derfor viktig at stater tar ansvar.
1199 Frem til nå står disse menneskene uten økonomisk og sosial hjelp i situasjoner hvor
1200 hjemmene deres er ubeboelige. Behovet for løsninger på problemet er pressende for å
1201 redusere en allerede sterkt belastende overgang, og det internasjonale samfunnet må innse
1202 behovet for avtaler.

1203

1204 Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration (GCM) ble vedtatt i Marrakesh i
1205 desember 2018⁷. Norge er blant landene som har støttet denne plattformen. GCM er ikke
1206 juridisk bindende, men omhandler alle dimensjoner av internasjonal migrasjon på en helhetlig
1207 måte. I tillegg er det den første internasjonale avtalen som anerkjenner klima som en
1208 strukturell årsak til migrasjon. To av plattformens målsettinger er spesielt viktig for arbeidet
1209 med klimafordrevne. Målsetting 2 anerkjenner at klimaendringene må stoppes for å forhindre
1210 at mennesker må forlate landet sitt. Målsetting 5 legger vekt på behovet for å utvikle og styrke
1211 løsninger for mennesker som blir fordrevet av klimaendringer. Dette inkluderer planlagt
1212 relokasjon og muligheter for visum i tilfeller hvor tilpasning eller hjemreise ikke er mulig.

1213

1214 En løsning som kan bidra til å sikre rettigheter for klimafordrevne er å innføre et «klimapass».
1215 Denne ideen er basert på Nansen-passet som ble utstedt til statsløse flyktninger etter første
1216 verdenskrig. Et slikt pass vil gi mennesker som fordrives av klimaendringene rettigheter og
1217 beskyttelse i trygge land, og bidrar derfor til å sikre trygg og regulær migrasjon.

1218

1219 Changemaker mener at:

- 1220 ● Norge må arbeide aktivt for internasjonal anerkjennelse av klimafordrevne.
- 1221 ● Klimafordrevne må få beskyttelse gjennom internasjonale og regionale avtaler.
1222 Disse avtalene må gi muligheter, trygghet og rettigheter for mennesker som må
1223 flykte på grunn av klima- og miljøendringer.
- 1224 ● Flukt på grunn av klima- og miljøendringer må forhindres i størst mulig grad,
1225 gjennom styrking av lokal infrastruktur, nasjonale og internasjonale tiltak og
1226 miljømessig tilpasning.
- 1227 ● Frivillig migrasjon kan brukes som en tilpasningsstrategi til klimaendringene.
- 1228 ● Norge må gi økt finansiering og ressurser i form av klimafinansiering og bistand
1229 for å hjelpe klimafordrevne, og for å forebygge tap og skade
- 1230 ● Norge må følge opp anbefalingene fra GCM, med vekt på målsetting 2 og 5
- 1231 ● Norge må fremme en internasjonal implementering av “Nansens klimapass”

1232

1233 **7.3 Petroleumsindustrien**

1234 Som en storeksportør av olje og gass har Norge et betydelig ansvar for de globale

1235 klimaendringene. Dersom vi skal nå togradersmålet, må det meste av verdens kartlagte
1236 fossile ressurser bli liggende i bakken. Norge har bundet seg til Parisavtalen og
1237 togradersmålet. For at Norge skal nå sine nasjonale mål, er det viktig at de fossile ressursene
1238 på norsk sokkel får bli liggende.

1239

1240 Høy aktivitet i oljenæringen hindrer bærekraftige bransjer i å vokse, samtidig som den norske
1241 stat bærer den økonomiske risikoen for oljeselskapenes stadige vekst. I tillegg innebærer en
1242 langsiktig satsing på petroleumsindustri at man i praksis satser på at klimaarbeidet mislykkes.
1243 I oljebransjen er avskrivningsperioden på skatten vesentlig kortere (6 år) enn i andre
1244 bransjer. Ordningen betyr at oljeselskapene får tilbakeført midler hurtigere enn andre ikke-
1245 oljeselskaper. Etter flere år med redusert leteaktivitet etter olje og gass, innførte Stortinget
1246 i 2004 en ordning som gjorde at selskaper uten skattbar inntekt kunne få tilbakebetalt
1247 kostnadene forbundet med letevirksomhet. I praksis betyr dette at 78 prosent av
1248 letekostnadene blir betalt av staten⁸. Å endre betingelsene for petroleumsbransjen vil bidra
1249 til lavere aktivitet og frigjøring av statlige midler til bedre formål

1250

1251 Changemaker mener at:

- 1252 ● Norge ikke skal åpne nye områder for olje- og gassvirksomhet.
- 1253 ● Den eksisterende olje- og gassvirksomheten må fases ut.
- 1254 ● Norge bør utvikle de økonomiske støtteordningene til oljeindustrien .

1255

1256 **7.4 Fornybar energi og teknologi**

1257 I arbeidet med å redusere nasjonale utslipp og gjennomføre den grønne omstillingen, må
1258 utvikling av fornybar energi og miljøteknologi prioriteres høyt. Med miljøteknologi menes
1259 det teknologier som direkte eller indirekte forbedrer miljøet. Det dreier seg både om
1260 teknologier som begrenser forurensing ved hjelp av rensing, mer miljøvennlige produkter
1261 og produksjonsprosesser, mer effektiv ressurshåndtering og teknologiske systemer som
1262 reduserer miljøpåvirkningen.

1263

1264 For 40 år siden ble Equinor som et statlig selskap, opprettet for å bygge opp en nasjonal
1265 oljeindustri. Vi ser i dag behovet for det samme innen grønn industri og teknologi. En
1266 industriell aktør med finansielle muskler vil kunne gi den tyngden i markedet som fornybar
1267 teknologi og energiutviklingen i Norge trenger, ved å bære høye investeringskostnader i
1268 en oppstartsfase for nye prosjekter. Dette kan bli et nytt statlig industrieventyr for norsk
1269 næringsliv, og en satsning på klima som viser retningen for Norges fremtidige utvikling.
1270 Samtidig må det erkjennes at det i mange tilfeller allerede eksisterer tradisjonell teknologi
1271 for tilpasning og vern av naturressurser i mange lokalsamfunn. Slik teknologi er billigere
1272 og kan fungere bedre under lokale forhold enn moderne teknologi.

1273

1274 Det er viktig at myndighetene i lav- og mellominntektsland får kunnskap om fornybar energi

1275 og miljøteknologi, og at de får hjelp til oppstart og omlegging gjennom finansiering og
1276 kapasitetsbygging. Statens pensjonsfond utland har et enormt potensiale til å investere i
1277 unotert infrastruktur, som vil hjelpe lav- og mellominntektsland med omleggingen til
1278 fornybar energi. Fondets størrelse og langsiktighet tilsier at det er godt egnet for
1279 investeringer som kan bidra til klimavennlige prosjekter. Det ventes at fornybar
1280 energiproduksjon vil øke kraftig i tiden fremover, og at myndigheter i stadig flere land
1281 fastsetter mål om hvor stor andel av samlet energiproduksjon skal være fornybar energi.

1282

1283 Changemaker mener at:

- 1284 • Norge må satse sterkt på fornybar energi og miljøteknologi, blant annet ved å
1285 opprette et statlig selskap for fornybar energi.
- 1286 • Norge må bidra til kapasitetsbygging og kunnskapsoverføring for å bistå
1287 lav- og mellominntektsland i å takle klimaendringene og i overgangen til
1288 fornybar energi.
- 1289 • Norge må finansiere tiltak som begrenser utslipp i lav- og mellominntektsland,
1290 men slike tiltak må ikke komme i stedet for tiltak vi gjør for å redusere utslipp
1291 på hjemmebane.
- 1292 • Statens pensjonsfond utland må investere i unotert infrastruktur

1293

1294 **7.5 Klima og jus**

1295 Høsten 2016 gikk klima- og miljøorganisasjonene Greenpeace og Natur og Ungdom til sak
1296 mot den norske stat for å hindre oljeboring i Arktis. Dette søksmålet er en del av en global
1297 trend der interesseorganisasjoner og privatpersoner går til søksmål for å stoppe
1298 miljøskadende og klimaforverrende tiltak. Å bruke rettssystemet på denne måten er
1299 viktig da Parisavtalen er uten muligheter for sanksjonering, og statene ikke står ansvarlig
1300 overfor hverandre. Dersom de gjennomfører skadende tiltak, vil statene likevel alltid stå
1301 ansvarlig overfor sine egne borgere.

1302

1303 Changemaker mener at:

- 1304 • Rettssystemet i ulike land bør brukes som et virkemiddel for å hindre tiltak som kan
1305 være skadende for klima og miljø i de tilfeller det passer seg. Slike muligheter bør
1306 også brukes til å sette fokus på klimarettferdige

1307

1308

1309 **8 Kildeliste:**

1310 **8.1 Innledning**

1311 **8.2 Fred**

1312 ¹ Øyvind Sivertstøl (for SSB), “Økt eksport av våpen i 2017”, 22.01.2018:

1313 <http://www.ssb.no/utenriksokonomi/artikler-og-publikasjoner/okt-eksport-av->
1314 [vapen-i-2017](http://www.ssb.no/utenriksokonomi/artikler-og-publikasjoner/okt-eksport-av-)

1315

1316 ² Lovdata, “Forskrift om eksport av forsvarsmateriell, flerbruksvarer, teknologi og
1317 tjenester”, 19.06.2013:

1318 <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2013-06-19-718>

1319

1320 ³ Utenriksdepartementet, “Retningslinjer for Utenriksdepartementets behandling av
1321 søknader om eksport av forsvarsmateriell, samt teknologi og tjenester for militære
1322 formål av 28. februar 1992”, 28.11.2014

1323 <https://www.regjeringen.no/contentassets/36cdd12837534979a50e6556baa523d7/uten>
1324 [riksdepartement_ets-retningslinjer28112014.pdf](https://www.regjeringen.no/contentassets/36cdd12837534979a50e6556baa523d7/uten)

1325

1326 **8.3 Gjeld**

1327 ¹ United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), principles on
1328 promoting responsible Sovereign lending

1329 and borrowing, 2012: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/gdsddf2012misc1_en.pdf

1330

1331 **8.4 Global Helse**

1332 ¹ FN-sambandet, “Konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle
1333 rettigheter”, 05.01.2018: <http://www.fn.no/FN->

1334 informasjon/Avtaler/Menneskerettigheter/FNs-

1335 konvensjon-om-oekonomiske-sosiale-og-kulturelle-rettigheter, nedlastet 21.01.2018

1336

1337 ¹ Seth Mnookin, World Bank Group and World Health Organization, “Out of the Shaddows:
1338 Making Mental Health a Global Development Priority”, 2016

1339 http://www.who.int/mental_health/advocacy/wb_background_paper.pdf
1340 <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs348/en/>

1341

1342 ² Norad, "Globale helseutfordringer - Psykisk helse som global utfordring", 2014:

1343 <https://www.norad.no/om-bistand/publikasjon/2014/psykisk-helse-som-global-utfordring/>

1345

1346 ³ World Health Organization (WHO), "Mental health action plan 2013-2020", 2013:

1347 http://www.who.int/mental_health/action_plan_2013/en/

1348

1349 ⁴ United Nations Department of Economic and Social Affairs (UNDESA), "The human right to water and sanitation", 2010:

1351 http://www.un.org/waterforlifedecade/human_right_to_water.shtml,

1352

1353 ⁵ United Nations Economic and Social Council (UNESCO), "Progress towards the

1354 Sustainable Development Goals: Report of the Secretary-General", publisert 10.05.17:

1355 http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/2017/66&Lang=E

1356

1357 ⁶ World Health Organization (WHO) & the United Nations Children's Fund (UNICEF):

1358 "Progress on drinking water, sanitation and hygiene: 2017", 2017:

1359 <http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/258617/1/9789241512893-eng.pdf?ua=1>

1360

1361 ⁷ World Health Organization (WHO), "Diarrhoeal disease: Fact sheet", publisert mai 2017:

1362 <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs330/en/>, nedlastet 25.2.18

1363

1364 ⁸ Shannyn Snyder (The Water Project), "Water and Privatization":

1365 https://thewaterproject.org/water-scarcity/water_scarcity_and_privitization

1366

1367 ⁹ Norad, "Seksuell og reprodutiv helse og rettigheter", 23.02.2018:

1368 [https://www.norad.no/tema/helse/seksuell-og-reprodutiv-](https://www.norad.no/tema/helse/seksuell-og-reprodutiv-helse/tenaringsgraviditet/)

1369 [helse/tenaringsgraviditet/](https://www.norad.no/tema/helse/seksuell-og-reprodutiv-helse/tenaringsgraviditet/)

1370

- 1371 ¹⁰ Leger uten Grenser, “Utrygg abort dreper seks kvinner i timen (Glemte
1372 krise 2015)”: [http://legerutengrenser.no/nyheter/utrygg-abort-dreper-](http://legerutengrenser.no/nyheter/utrygg-abort-dreper-seks-kvinner-i-timen)
1373 [seks-kvinner-i-timen](http://legerutengrenser.no/nyheter/utrygg-abort-dreper-seks-kvinner-i-timen)
1374
- 1375 ¹¹ United Nations Population Fund (UNFPA), “Family planning”
1376 [http://www.unfpa.org/family- planning](http://www.unfpa.org/family-planning)
1377
- 1378 ¹² World Health Organization (WHO), “Maternal mortality: Key facts”, 28.02.2018:
1379 <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs348/en>
1380
- 1381 ¹³ United Nations (UN), “Sustainable Development goals: Goal 3 - Ensure healthy lives
1382 and promote well-being for all at all ages”, 2018:
1383 <http://www.un.org/sustainabledevelopment/health/>
1384
- 1385 ¹⁴ World Health Organization (WHO), “Ten years in public health 2007–2017: Access to
1386 medicines: - Making market forces serve the poor”, 2017:
1387 <http://www.who.int/publications/10-year-review/chapter-medicines.pdf?ua=1>
1388
- 1389 ¹⁵ World trade organization (WTO), “Intellectual property: protection and
1390 enforcement: Patents”,
1391 https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm7_e.htm
1392
- 1393 ¹⁶ Store Norske leksikon, “Neglisjerte tropesykdommer”, 21.06.18:
1394 https://sml.snl.no/neglisjerte_tropesykdommer
1395
- 1396 ¹⁷ World Health Organization (WHO), “Global Action Plan on Antimicrobial Resistance”,
1397 2015:
1398 http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/193736/1/9789241509763_eng.pdf?ua=1
1399
- 1400 ¹⁸ Erlend Langørgen (for Changemaker Norge), “Etisk lisensiering av medisinsk
1401 forskning”, 2016 <https://changemaker.no/uploads/files/Etisk-lisensiering-rapport.pdf>
1402

1403 ¹⁹: [https://www.nbim.no/no/oljefondet/slik-er-fondet-](https://www.nbim.no/no/oljefondet/slik-er-fondet-investert/aksjeforvaltningen/?fbclid=IwAR3AgO5P18RwNnNWyBZXZy12qBMrJfcaYacDAQBlrVG-sZpw3G6qthu-x6l)
1404 [investert/aksjeforvaltningen/?fbclid=IwAR3AgO5P18RwNnNWyBZXZy12qBMrJfcaYacDAQBlr](https://www.nbim.no/no/oljefondet/slik-er-fondet-investert/aksjeforvaltningen/?fbclid=IwAR3AgO5P18RwNnNWyBZXZy12qBMrJfcaYacDAQBlrVG-sZpw3G6qthu-x6l)
1405 [VG-sZpw3G6qthu-x6l](https://www.nbim.no/no/oljefondet/slik-er-fondet-investert/aksjeforvaltningen/?fbclid=IwAR3AgO5P18RwNnNWyBZXZy12qBMrJfcaYacDAQBlrVG-sZpw3G6qthu-x6l) - Novartis er nr.8 (16.03.19)

1406
1407 ²⁰: World Health Organisation (WHO), “Neglected Tropical
1408 Diseases”: 2017, :
1409 https://www.who.int/neglected_diseases/diseases/en/

1410
1411 ²² Kirkens Nødhjelp, “Hva er kjønnsbasert vold”, [https://www.kirkensnodhjelp.no/gi-](https://www.kirkensnodhjelp.no/gi-stotte/skriv-under-pa-opprop/vinne-over-volden/hva-er-kjonnsbasert-vold/?fbclid=IwAR3bGbq_9dfBv_k4YThIA4BvkiHWDUBEU9O-ooR1gKvn08yDWYsNAz7QYMs)
1412 [stotte/skriv-under-pa-opprop/vinne-over-volden/hva-er-kjonnsbasert-](https://www.kirkensnodhjelp.no/gi-stotte/skriv-under-pa-opprop/vinne-over-volden/hva-er-kjonnsbasert-vold/?fbclid=IwAR3bGbq_9dfBv_k4YThIA4BvkiHWDUBEU9O-ooR1gKvn08yDWYsNAz7QYMs)
1413 [vold/?fbclid=IwAR3bGbq_9dfBv_k4YThIA4BvkiHWDUBEU9O-ooR1gKvn08yDWYsNAz7QYMs](https://www.kirkensnodhjelp.no/gi-stotte/skriv-under-pa-opprop/vinne-over-volden/hva-er-kjonnsbasert-vold/?fbclid=IwAR3bGbq_9dfBv_k4YThIA4BvkiHWDUBEU9O-ooR1gKvn08yDWYsNAz7QYMs)

1414
1415 ²³ Regjeringen, “Kvinner, fred og sikkerhet”, 15.11.18:
1416 https://www.regjeringen.no/no/tema/utenriksaker/fn/kvinner_fred_sikkerhet/id660488/

1417
1418 ²⁴ Regjeringen, “Kvinner, fred og sikkerhet 2019-2022”, 2019:
1419 [https://www.regjeringen.no/globalassets/departementene/ud/dokumenter/planer/handlin](https://www.regjeringen.no/globalassets/departementene/ud/dokumenter/planer/handlingsplan_kfs2019.pdf?fbclid=IwAR24zzb4dnYfmi0wZrH_rpaXbPFFOWNffoCgHnzCrUf3amrkHtDywFORA)
1420 [gsplan_kfs2019.pdf?fbclid=IwAR24zzb4dnYfmi0wZrH_rpaXbPFFOWNffoCgHnzCrUf3amrk](https://www.regjeringen.no/globalassets/departementene/ud/dokumenter/planer/handlingsplan_kfs2019.pdf?fbclid=IwAR24zzb4dnYfmi0wZrH_rpaXbPFFOWNffoCgHnzCrUf3amrkHtDywFORA)
1421 [HtDywFORA](https://www.regjeringen.no/globalassets/departementene/ud/dokumenter/planer/handlingsplan_kfs2019.pdf?fbclid=IwAR24zzb4dnYfmi0wZrH_rpaXbPFFOWNffoCgHnzCrUf3amrkHtDywFORA)

1422 **8.5 Internasjonal Handel**

1423 1 World Trade Organization (WTO). Trade Topics: Dispute Settlement - Dispute Settlement
1424 Body. nd:

1425 https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/dispu_body_e.htm

1426
1427 2: World Trade Organization (WTO), Trade Topics: Agriculture Explanations: other issues, nd:
1428 https://www.wto.org/english/tratop_e/agric_e/ag_intro05_other_e.htm

1429
1430 3: OECD. Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2018, p 169. 2018
1431 [https://read.oecd-ilibrary.org/agriculture-and-food/agricultural-policy-monitoring-and-](https://read.oecd-ilibrary.org/agriculture-and-food/agricultural-policy-monitoring-and-evaluation-2018_agr_pol-2018-en#page171)
1432 [evaluation-2018_agr_pol-2018-en#page171](https://read.oecd-ilibrary.org/agriculture-and-food/agricultural-policy-monitoring-and-evaluation-2018_agr_pol-2018-en#page171)

1433

1434 4 World Trade Organization (WTO), Trade Topics: Market access: negotiations

1435 a simple guide – NAMA negotiations

1436 https://www.wto.org/english/tratop_e/markacc_e/nama_negotiations_e.htm

1437

1438 5 World Bank Data. Individuals using the Internet (% of population). 2017

1439 : <https://data.worldbank.org/indicator/IT.NET.USER.ZS>

1440

1441 6 Handelskampanjen. Tema: Immaterielle rettigheter (patenter). 06.07.07:

1442 : <https://www.handelskampanjen.no/tema/immaterielle-rettigheter>

1443

1444 7 Regjeringen, utkast 130515 til modellavtale om fremme og beskyttelse av investeringer.

1445 2015:

1446 [https://www.regjeringen.no/contentassets/e47326b61f424d4c9c3d470896492623/utkast-](https://www.regjeringen.no/contentassets/e47326b61f424d4c9c3d470896492623/utkast-til-modellavtale-uoffisiell-norsk-oversettelse.pdf)

1447 [til-modellavtale-uoffisiell-norsk-oversettelse.pdf](https://www.regjeringen.no/contentassets/e47326b61f424d4c9c3d470896492623/utkast-til-modellavtale-uoffisiell-norsk-oversettelse.pdf)

1448 **8.6 Kapitalflukt**

1449 ¹ The United Nations University World Institute for Development Economics Research (UN-

1450 WIDER), “WIDER Working Paper 2017/55: Global distribution of revenue loss from tax

1451 avoidance”, 2017: <https://www.wider.unu.edu/sites/default/files/wp2017-55.pdf>

1452

1453 ² Tax Justice Network Norge & Changemaker Norge, “SKJULT - et hefte om skatteparadis,

1454 kapitalflukt og hemmelighold”, 2016:

1455 http://www.taxjustice.no/uploads/documents/skjult_digital.pdf

1456

1457 **8.7 Klima og miljø**

1458 1: United Nations, “ADOPTION OF THE PARIS AGREEMENT”, 2015:

1459 <http://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/l09r01.pdf>

1460

1461 2: United Nations, “ADOPTION OF THE PARIS AGREEMENT”, 2015:

1462 <http://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/l09r01.pdf>

1463

- 1464 ³ PricewaterhouseCoopers LLP (PwC), “Low Carbon Economy Index 2017”, 2017:
1465 [https://www.pwc.co.uk/sustainability-climate-change/assets/pdf/lcei-17-pdf-final-
1467 v2.pdf](https://www.pwc.co.uk/sustainability-climate-change/assets/pdf/lcei-17-pdf-final-
1466 v2.pdf) Internal
- 1468 4: Kartha, Holz og Athanasiou (2018), Norway’s Fair Share of Meeting the Paris
1469 Agreement. ed. Kirkens Nødhjelp, Stockholm Environmental Institute, Rainforest
1470 Foundation Norway, Friends of the Earth Norway (NNV) and the Norwegian Forum
1471 for Development and Environment (ForUM). Retrieved from
1472 [https://www.kirkensnodhjelp.no/globalassets/lanserte-rapporter/2018/norways-
1474 fair-share-2018_web.pdf](https://www.kirkensnodhjelp.no/globalassets/lanserte-rapporter/2018/norways-
1473 fair-share-2018_web.pdf) (21.03.2019)).
- 1475 ⁵ Anne Therese Gullberg, “Norsk klimapolitikk – i Oslo og i Brussel”
1476 13.02.2018: <https://energiogklima.no/kommentar/norsk-klimapolitikk-i-oslo-og-i-brussel/>
1477
- 1478 ⁶: IDMC (2018). Global Report on Internal Displacement 2018. Hentet fra
1479 <http://www.internal-displacement.org/global-report/grid2018/>
1480
- 1481 7: UN (2018) Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration. Hentet fra
1482 http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/73/195
1483
- 1484 8: Bellona (13.02.2018). Leterefusjonsordningen - spørsmål og svar. Hentet fra
1485 [https://bellona.no/nyheter/olje-og-gass/2018-02-leterefusjonsordningen-alt-du-trenger-a-
1487 vite](https://bellona.no/nyheter/olje-og-gass/2018-02-leterefusjonsordningen-alt-du-trenger-a-
1486 vite)
- 1488 7: [https://www.nbim.no/no/oljefondet/slik-er-fondet-
1491 investert/aksjeforvaltningen/?fbclid=IwAR3AgO5P18RwNnNWyBZXZy12qBMrJfcaYacDAQBlr
1492 VG-sZpw3G6qthu-x6l](https://www.nbim.no/no/oljefondet/slik-er-fondet-
1489 investert/aksjeforvaltningen/?fbclid=IwAR3AgO5P18RwNnNWyBZXZy12qBMrJfcaYacDAQBlr
1490 VG-sZpw3G6qthu-x6l) - Novartis er nr.8 (16.03.19)